

e-ISSN: 2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
Pamukkale University Journal of Divinity Faculty

Güz/Autumn, 2023, 10 (2), 569-596

SİRET-NÜZÛL İLİŞKİSİ IŞIĞINDA AHZÂB SÛRESİ'NİN ORTAYA KOYDUĞU
HÜKÜMLERİN ANLAŞILMASININ ÖNEMİ

The Importance of Understanding the Provisions of Surah Al-Ahzab in the Light of
the Sirah-Nuzul Relationship

Mehmet YAŞAR

Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, mehmetyasar1985@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3520-5973.

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Araştırma Makalesi/Research Article
Geliş Tarihi / Received: 23.09.2023
Kabul Tarihi / Accepted: 28.11.2023
Yayın Tarihi / Published:
Cilt / Volume: 10
Sayı / Issue: 2
Sayfa/ Pages: 569-596

Atıf / Cite as: Yaşar, Mehmet. "Sîret-Nüzûl İlişkisi Işığında Ahzâb Sûresi'nin Ortaya Koyduğu Hükümlerin Anlaşılmasının Önemi" (The Importance of Understanding the Provisions of Surah Al-Ahzab in the Light of the Sirah-Nuzul Relationship). *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi-Pamukkale University Journal of Divinity Faculty* 10/2 (2023), 569-596. DOI: 10.17859/pauifd.1365395

İntihal / Plagiarism: Bu makale, İthenticate intihal tarama programı ile taranmıştır. Ayrıca iki hakem tarafından da incelenmiştir. / This article has been scanned with İthenticate plagiarism screening program. Also this article has been reviewed by two referees.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest: Yazar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. The Author declared that there is no conflict of interest

Finansal Destek / Grant Support: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The authors declared that this study has received no financial support.

www.dergipark.gov.tr/pauifd

2148-4899

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD), 10 (2) 2023: 569-596

SİRET-NÜZÛL İLİŞKİSİ IŞIĞINDA AHZÂB SÛRESİ'NİN ORTAYA KOYDUĞU

HÜKÜMLERİN ANLAŞILMASININ ÖNEMİ*

Mehmet YAŞAR*

Öz

Ahzâb Sûresi, Kur'an'ın nâzil olduğu döneme ilişkin önemli hadiselerle açıklık getiren, o dönemde uygulamada olan bazı yanlışları düzelten Kur'an'ın Medenî sûrelerinden biridir. Bu sûrenin dikkati çeken en önemli özelliği, o dönemde yürürlükte olan bazı uygulamaları eleştirel bir şekilde ele almasıdır. Bu bağlamda evlatlık uygulaması, zihâr meselesi sûrenin üzerinde durduğu konulardandır. Ayrıca Ahzâb Sûresi'nde Hz. Peygamber'in önemli savaşlarından biri olan Hendek Gazvesi önemli sahneleriyle aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra Hz. Peygamber'in eşleriyle olan münasebeti ve Resûl-i Ekrem'in eşlerine dönük uyarılar bu sûrenin içerdiği konulardandır. Tüm bu meselelerin ortak yönü tarihî bazı hadiselerle açıklık getirmiş olmalarıdır. Ancak sûrede meselelerin çoğu mücmel bir bağlamda işlenmiştir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'ın ele almış olduğu bu konuların Hz. Peygamber'in hayatı çerçevesinde ve âyetlerin nâzil olduğu ortam bilgisi ışığında anlaşılması son derece önemlidir. Bu çalışma, tarihî bazı hadiselerle atıfta bulunan Ahzâb Sûresi'nin hükümlerinin anlaşılmasında, siyer bilgisinin ve nüzûl ortamının dikkate alınmasının ne denli önemli olduğunu ortaya çıkarmak üzerinedir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Ahzâb Sûresi, Sîret, Nüzûl Ortamı, Tarih.

The Importance of Understanding the Provisions of Surah Al-Ahzab in the Light of the Sirah-Nuzul Relationship

Abstract

Surah al-Ahzab is one of the Madani surahs of the Quran that clarifies the important events of the period when the Quran was revealed and corrects some mistakes in practice at that time. The most notable feature of this surah is that it critically discusses some practices that were in effect at that time. In this context, the practice of adoption and the issue of zihar are among the issues that the surah focuses on. In addition, in Surah Ahzâb, one of the important battles of the Prophet, the Battle of the Khandaq , is narrated with important scenes. In addition, the Prophet's relationship with his wives and the warnings to the Prophet's wives are among the topics included in this surah. The common aspect of all these issues is that they clarify some historical events. However, most of the issues in the surah are discussed in a concise context. From this perspective, it is extremely important to understand these issues discussed in the Quran within the framework of the Prophet's life and in the light of the environment in which the verses were revealed. This study aims to reveal how important it is to take into account the knowledge of the sirah and the environment of revelation in understanding the provisions of Surah Ahzab, which refers to some historical events.

Keywords: Tafsir, Surah al-Ahzab, Seerah, Medium of Revelation, History.

* Yazar makalede Etik Kurul İzni gerektirecek bir durum bulunmadığını beyan etmiştir.
* Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Tefsir Anabilim Dalı, mehmetyasar1985@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-3520-5973.

Structured Abstract

The hadiths and life of the Prophet Muhammad are an important source in the interpretation of the Qur'an. In this context, each commentator has benefited from this source in various ways. While some commentators have benefited from these sources in summary form, some commentators have benefited from these sources in a versatile way. For example, when we look at the works of the commentators Muqātil b. Suleiman (d. 150/767), Tabari (d. 310/923), Ibn Kesir (d. 774/1373), it is seen that these scholars benefited deeply from the hadith and sirah knowledge. Actually, it is very natural for this to happen. Because understanding many provisions is only possible with the knowledge of hadith and sirah. In addition, the environment of revelation is as important as the knowledge of hadith and sirah in understanding the verses. Because the revelation information of the verses concretizes the concept of the verse and directly contributes to how the verse should be understood. In fact, a tafsir activity carried out without taking into account the revelation environment of the verses may sometimes lead to an interpretation that is opposite to the meaning that the Qur'an wants to highlight. For this reason, scholars have seen the environment of descent as sources that should be taken into consideration in the science of tafsir. Perhaps one of the most important surahs that reveals the necessity of taking these factors into consideration in tafsir is the Surah Al-Ahzab. Because, a more in-depth and holistic understanding of many provisions contained in Surah Ahzâb is only possible by taking into consideration the knowledge of the hadith-siyar and the environment of revelation. This article reveals the importance of examining the provisions mentioned in Surah Ahzab based on the knowledge of the sirah and the environment of revelation. In this context, it has been determined in the study that the Battle of the Khandaq, one of the subjects examined by surah al-Ahzâb, is briefly mentioned and the details of the battle can only be understood with the knowledge of the sirah and the environment of revelation. For example, the effect of the expressions 'wind' and 'Allah's armies' mentioned in surah al-Ahzab regarding the Battle of Khandaq on the course of the war is concretized in the narrations. Accordingly, the wind caused the polytheists to not be able to warm themselves or burn anything, and the angels instilled fear in them. It has been understood that the details of the practice of zihâr and adoption are only possible with the knowledge of the sirah and the environment of revelation. Because the Qur'an does not mention in detail the negative effects of zihar on society. Likewise, the Prophet's relationships with his marriage and the practice of adoption become more concrete through narrations. In addition, they examined each of the topics mentioned in the surah, such as some warnings about the Prophet's wives, the Prophet's marriage with Zaynab, and the concept of ahl al-bayt, based on the knowledge of the sirah and the environment of revelation.

GİRİŞ

Tefsir ilmi, Allah'ın muradını yansıtmaya gayesini merkeze koyan ve tüm çabası bu amaca ulaşma hedefini taşıyan önemli alanlardan biridir. Bu yönüyle de tefsir, ilmî anlamda ciddi bir birikime sahip olmayı zorunlu kılmaktadır. Bu sebeple de İslam âlimleri bir müfessirde bulunması gereken şartların ne olduğuna dair ayrıntılı malumatlara yer vermişlerdir.¹ Bu konuda farklı değerlendirme ve okumalar olsa da²

¹ Celâlüddîn es-Süyûtî, *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân* (Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme, 1394), 4/200; 4/214.

² Süyûtî, *el-İtkân*, 4/200.

genel olarak İslam âlimleri tefsir ilmiyle uğraşan kişilerin bilmesi gereken bazı ilimler hususunda hemfikirlerdir. Âlimlerin tefsir ilmiyle uğraşan kişilerin göz önünde bulundurmalarını gerekli gördükleri kaynaklardan birisi Hz. Peygamber'in hadisleridir.³ Nitekim birçok tefsir kitabına bakıldığında hadislerin, tefsir ilminin temel kaynakları arasında olduğu görülmektedir. Böyle olması da tabiidir. Zira hadislerin Kur'an tefsirinde gözetilmesi gereken kaynakların başında yer alması; Allah Teâlâ'nın Resûl-i Ekrem'e yüklemiş olduğu tebyin göreviyle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca bu durum, Kur'an'ın nüzûl sürecinin tedricî olmasıyla doğrudan alakadardır. Zira Hz. Peygamber'in hayatının aşamaları ve vahyin nüzûl süreci bilinmeden Kur'an'ın doğru anlaşılması mümkün değildir. Ayrıca tefsir ilminde sadece kavli hadislerle iktifa edilmesi yeterli değildir. Bilakis Hz. Peygamber'in fiilî yaşantısı da tefsir ilminde önemli bir yere sahiptir. Bu bağlamda Hz. Peygamber'in hayatını, Kur'an tefsirinde önemli bir kaynak olarak gören müfessirlerin her birinin bu kaynaktan istifade etme şekilleri ve okuma tarzları olduğunu söylemek mümkündür.⁴ Özellikle müfessirlerin tefsir yöntemlerinin usul açısından farklılık arz etmesi, onların Hz. Peygamber'in sünnetinden ve sîretinden istifade etme biçimlerini etkileyebilmektedir. Kimi müfessirler, sünnetten sınırlı biçimde istifade ederken; bazı müfessirlerin ise tefsirlerinde sünneti ve siyeri önemli bir yerde konumlandırımları hasebiyle sünnet-sîret bilgisinden çok ayrıntılı bir şekilde yararlandıkları görülmektedir. Bu bağlamda bazı müfessirlerin eserlerine bakıldığında âyetlerin tefsirinde, Hz. Peygamber'in hayatından ve yaşadığı dönem bilgisinden çok güzel bir şekilde yararlandıkları müşâhede edilmektedir. Örneğin Mukâtil b. Süleymân (öl. 150/767), Taberî (öl. 310/923), İbn Kesîr (öl. 774/1373) gibi önemli müfessirler Hz. Peygamber'e dair neredeyse her ayrıntıyı önemsemişlerdir. Bu açıdan bakıldığında Kur'an tefsirinde hadis ve siyer malzemesinin, âyetlerin anlaşılmasındaki öneminin ortaya konulması ve müfessirlerin siyer malzemesinden nasıl istifade ettiklerinin anlaşılması önem arz etmektedir.

Hz. Peygamber'in sîretiyle doğrudan ilişkili bir diğer konu âyetlerin nüzûl ortamıdır. Âyetlerin nâzil olduğu ortam bilgisinin bilinmesi, âyetlerin doğru anlaşılması açısından önemlidir.⁵ Zira bazı âyetlerin nüzûl ortamı bilinmeden sadece zâhirî anlamdan hareketle yorumlanması, âyetlerin eksik anlaşılması yahut kastedilen manadan farklı bir şekilde anlaşılmasına sebebiyet verebilmektedir. Dolayısıyla hem siyer bilgisi hem de nüzûl ortamı âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Bu çalışmada Ahzâb Sûresi bağlamında hadis-siyer bilgisinin ve nüzûl ortamının âyetlerin anlaşılmasındaki rolü üzerinde durulacaktır. Özellikle Ahzâb

³ Süyûtî, *el-İtkân*, 4/214.

⁴ Bu konuda bk. Selmâ Dâvûd İbrahim b. Dâvûd, "Usûlü't-Tefsir fî Mukaddimât Kütübit-Tefsir", *Mecelletü Câmiatü Ümmilkurâ li-'Ulûmi's-Şerîa ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 35 (2011), 177-234.

⁵ Süyûtî, *el-İtkân*, 1/108. Ayrıca âyetlerin nüzûl sebeplerinin bilinmesinin âyetlerin anlaşılmasındaki önemi ile ilgili bk. Yahya Yaşar, "Ahzâb Sûresi 59. Âyetin Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Üzerinden Tarihselliği Meselesinin Analitik Tahlili (Kur'an Yolu Tefsiri Özelinde)", *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 24 (Aralık 2014), 89-127.

Sûresi'nin ortaya koyduğu birçok hükmün, daha kapsamlı ve doğru anlaşılması ancak nüzûl ortamı ve siyer bilgisiyle mümkündür. Bu bağlamda bu çalışma, Ahzâb Sûresi'nin ele aldığı birçok meselenin, Hz. Peygamber'in sireti ve nüzûl ortamı bilgisine vâkıf olunmadan anlaşılmasının güç olduğunu ortaya koymayı hedeflemektedir. Bu bağlamda Ahzâb Sûresi'nde zikredilen hükümler, klasik ve yer yer modern tefsirlerden hareketle mukayeseli bir okumaya tabi tutulacaktır. Özellikle sûrede mücmel bir ifadeyle zikredilen hükümlerin anlaşılmasında müfessirlerin siyer ve nüzûl ortamı bilgisinden ne denli istifade ettikleri, rivayetlerin ve nüzûl ortamı bilgisinin onların tefsir yorumlarını nasıl etkilediğinin tespiti üzerinde durulacaktır. Tespit edildiği kadarıyla Ahzâb Sûresi'nin bazı âyetleri üzerine bazı çalışmalar yapılmıştır.⁶ Ancak bu çalışma, mevcut çalışmalardan bütünlük ve çalışmanın ana fikri açısından farklılık arz etmektedir. Bu çalışma Ahzâb Sûresi'nin üzerinde durduğu bazı hükümlerin⁷ anlaşılmasına siyer ve nüzûl ortamı bilgisinin dikkate alınmasının ne denli önemli olduğunu merkeze almakta ve sûresinin içerdiği hükümlerin bu iki faktörü göz önünde bulundurmadan anlaşılmasının mümkün olup olmadığına açıklık getirmektedir. Zira Ahzâb Sûresi'nin ele aldığı hükümlerin birçoğu dönemin kültürüne ve ortamına vurgu yapmaktadır. Bu durum zikredilen hükümlerin bu perspektifle irdelenmesini önemli kılmaktadır.

1. Ahzâb Sûresi'nin Muhtevası Hakkında

Ahzâb Sûresi Medenî bir sûredir.⁸ Bu sûrede Hendek Savaşı'nın yanı sıra toplumu ilgilendiren birçok hükme temas edilmektedir. Hz. Peygamber'in konumuna dair bazı ayrıntılar, zihâr ve evlâtlık uygulaması ile ilgili bazı yasaklamalar, miras hukukuna ilişkin bazı hükümler, Hz. Peygamber'in eşlerine yönelik bazı uyarılar bu sûrenin üzerinde durduğu önemli konuları oluşturmaktadır.

1.1. Zihâr Uygulaması

Zihâr kişinin eşine herhangi bir sebepten dolayı kızmasından ötürü onu cezalandırmak için "Sen bana annemin sırtı gibisin." diyerek eşini kendisine haram kılmasıdır. Bu o dönemde bir tür talâk şeklini yansıtıyordu. Zira zihâr yapan kişiye eşi

⁶ Bu konuda bazı çalışmalar şu şekildedir: Celalettin Divlekci, "Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri", *EKEV Akademi Dergisi*, 59 (2014), 89-106; Mustafa Necati Barış, "Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2010), 177-192; Ahmet Nedim Serinsu, "Ahzab Suresi 56. Ayeti Çerçevesinde Hz. Peygambere Salat ve Selam Getirmenin Anlamı", *Dini Araştırmalar* 4 / 10 (Haziran 2001), 121-139; Hüseyin Çelik, "KURAN NAZARINDA İNSAN-EMANET İLİŞKİSİ (AHZAB SURESİ 72.-73. AYETLERİ BAGLAMINDA BİR TAHLİL)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 / 2 (Aralık 2011), 79-99 .

⁷ Bu çalışmada sûrenin ele aldığı tüm hükümler irdelenmeyecektir. Sûreden hareketle ele alınan başka konularla ilgili ayrıntılı bilgi için bk. Ahmet Nedim Serinsu, "Ahzab Suresi 56. Ayeti Çerçevesinde Hz. Peygambere Salat ve Selam Getirmenin Anlamı", *Dini Araştırmalar* 4 / 10 (Haziran 2001), 121-139; Hüseyin Çelik, "KURAN NAZARINDA İNSAN-EMANET İLİŞKİSİ (AHZAB SURESİ 72.-73. AYETLERİ BAGLAMINDA BİR TAHLİL)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 / 2 (Aralık 2011), 79-99.

⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsî'l-Arabî, 1423), 3/457.

ömür boyu haram oluyordu.⁹ Bu talak, câhiliye döneminde çok yaygın bir durumdu ve talakın en ağır şeklini ifade ediyordu. Ancak İslâm'la beraber bu konu talak olmaktan çıkarılmış ve yerine kefarete hükmü getirilmiştir.¹⁰

Bu konu, Medenî âyetlerde kendisine yer bulmuştur. Ahzâb Sûresi'nde bu uygulamanın yanlışlığı, evlatlık uygulamasını da ele alacak biçimde¹¹ şu şekilde ele alınmıştır: “Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır, annelerinize benzeterek haram olsun dediğiniz eşlerinizi anneleriniz kılmamış, evlatlıklarınızı da gerçek oğullarınız yapmamıştır.”¹² Bazı müfessirlere göre “Allah bir kişinin göğüs boşluğunda iki kalp yaratmamıştır.”¹³ ifadesi, sonrasında zikredilen hükümlerin anlaşılması bağlamında bir giriş mahiyetini taşımakta olup, devamındaki zihâr ve evlatlık uygulamalarının caiz olmadığını ortaya koymaktadır.¹⁴

Mezkûr âyete bakıldığında zihâr meselesinin detaylarına yer verilmediği anlaşılmaktadır. Âyetler zihâr meselesini ele almaktan ziyade zihârın neden caiz olmadığını ele almaktadır. Bu bağlamda Ahzâb Sûresi'nin 4. âyetinin, zihâr meselesinin hükümlerini ayrıntılı bir şekilde ele alan Mücadele Sûresi'nin 1-4. âyetleriyle beraber ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca âyetin nüzûl ortamından istifade edilmesi önem taşımaktadır. Rivayetlere göre Medineliler eşlerine “Sen bana anamın sırtı gibisin.” deyip eşlerini kendilerinden uzaklaştırıyorlardı. Bu sözleriyle bir boşama gerçekleştiğinden dolayı kadın mağdur oluyordu. Bu durum kadınların eziyet görmelerine yol açıyordu. Bu uygulama, Resûl-i Ekrem'in Medine'ye hicreti sonrası da bir müddet devam etmiştir. Ancak sonraları bu hüküm talak olmaktan çıkarılmıştır.¹⁵

Rivayetlere göre Havle bint Sa'lebe adında bir kadın, eşi Evs b. Sâmit'in kendisine zihâr yaptığını şikâyet etmiş ve bununla mağdur edildiğini ısrarla Hz. Peygamber'e iletmiştir. Ancak bu konuda bir hüküm olmadığı için Hz. Peygamber, kadın sahâbiye, eşinin kendisine haram kılındığını söylemiştir. Ardından Mücadele Sûresi'nin ilk âyetleri¹⁶ nâzil olmuştur.¹⁷ Nâzil olan âyetler, kişinin eşine “Sen bana anamın sırtı gibisin.” demesinin yanlışlığını ortaya koymanın yanı sıra bu eylemi

⁹ Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 23/228; Muhammed b. Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410), 8/281; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-me'âd*, thk. Şuayb el-Arnaût- Abdülkâdir el-Arnaût (Beyrut: Daru İbn Hazm, 2019), 5/171.

¹⁰ Cevâd Ali, *el-Mufassal fî târihi'l-'Arab kable'l-İslâm* (b.y.: Daru's-Sâkî, 2001), 10/221-222.

¹¹ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419), 6/377-380.

¹² Kur'ân Yolu (Erişim 4 Ekim 2023), el-Ahzâb 33/4-5.

¹³ el-Ahzâb 33/4-5.

¹⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/377-380.

¹⁵ Ali, *el-Mufassal*, 10/221-222.

¹⁶ el-Mücâdele 58/1-4.

¹⁷ İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 8/281; Ahmed b. Yahya el-Belâzürî, *Cümel min Ensâbi'l-eşraf*, thk. Riyâd Ziriklî (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1996), 1/251; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/220.

yapanların kefareatine dair ayrıntılı malumatlara şu şekilde yer vermiştir: “Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah’a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir. Allah sizin karşılıklı konuşmanızı işitiyordu. Çünkü Allah her şeyi işitmekte ve görmektedir. İçinizden karılarına zihâr yapanların karıları asla onların anaları değildir. Onların anaları sadece, kendilerini doğuran kadınlardır...”¹⁸ Bu âyetler Medine döneminde var olan bir uygulamadan bahsetmekte ancak ayrıntılı bilgilere yer vermemektedir. O dönemin kültürüne atıfta bulunan bu tarz âyetlerin daha iyi anlaşılması için âyetin bahsettiği konunun, nüzûl ortamı bilgisiyle irdelenmesi gerekmektedir. Zira Kur’an esasında bu konuyu detaylandırmayarak, meselenin o dönem bilgisi ışığında öğrenmeye yönlendirmektedir. Dolayısıyla bu tarz âyetlerde tarihî bilgi, âyetleri doğru anlamada önemli bir yere sahiptir.

Zikredilen âyetlere baktığımızda Kur’an; zihârın haram kılındığını açıklamış, bu günahın kefareatine dair detaylar zikretmiş ve kadının derdine de çözüm sunmuştur. “Allah’a yakınan kadının sözünü Allah işitmiştir” ifadesi, hükmün nâzil olmasının sebebini de ortaya koyucu mahiyettedir. Hz. Âişe bu âyetin arka planına dair önemli bilgiler aktarmaktadır. Buna göre âyetin bahsettiği kadın Havle’dir. Hz. Âişe, bu kadının, Hz. Peygamber ile tartışmasına Allah dışında kimsenin şahit olmadığını, kendisinin de kadının bazı sözlerini duyduğunu ifade etmektedir.¹⁹ Hz. Âişe’nin aktardığı bu bilgi, Hz. Peygamber ile tartışan kadının kim olduğuna dair ve tartışmanın gerçekleştiği ortam bilgisi hakkında önemli ayrıntılar ortaya koymaktadır. Dolayısıyla nüzûl ortamı bilgisi bu bağlamda önemli ipuçları barındırmaktadır. Şöyle ki; olay hakkında bilgi sahibi olan Hz. Âişe, konu hakkında bir detay aktarmasaydı, mezkûr âyetlerin etkileyciliği çok iyi anlaşılamayabilirdi. Zira bu tartışmanın ikisi arasında gerçekleştiği ve olaya kimsenin şahit olmadığı bilgisi ancak rivayetle mümkündür.

Bu bağlamda zikredilmesi gereken bir diğer konu, Resûl-i Ekrem’in zihâr kefareтини uygulama biçimidir. Zira Hz. Peygamber’in fiilî uygulaması âyetin tatbiki mahiyetindedir. Bu âyetin nüzûlü sonrası Hz. Peygamber, zihâr yapan sahâbîyi çağırılmış ve ona âyette belirtildiği üzere köle âzat etmesini talep etmiş buna güç yetiremediğini söyleyince, iki ay üst üste oruç tutmasını istemiş buna da gücü yetemeyince, Hz. Peygamber ondan altmış fakiri doyurmasını talep etmiştir. Ancak onun maddî durumunun, bunu yerine getirmesine yetmeyince Hz. Peygamber, kendisine kefareтини yerine getirmesi hususunda yardım etmiştir.²⁰ Bu rivayet âyetin nasıl ve ne şekilde uygulanması gerektiği hakkında önemli ayrıntılar barındırmaktadır. Âyetteki hükmün tatbik edilme biçiminin Hz. Peygamber tarafından pratik bir şekilde gösterilmesi, âyetin anlaşılmasına ve hayata aktarılmasına katkı sağlamaktadır. Zira Hz. Peygamber kefaret için âyette sunulan üç seçeneğin nasıl ele alınması gerektiğini pratikte göstermiştir. Nitekim bazı İslam âlimleri Hz. Peygamber’in bu hadisini, âyetin anlaşılması bağlamında

¹⁸ el-Mücâdele 58/1-2.

¹⁹ İbn Mâce, *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kâhire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), “Talak”, 25.

²⁰ Taberî, *Câmi‘u'l-beyân*, 23/224.

zikretmişlerdir.²¹ Dolayısıyla âyetler her ne kadar zihâr hakkında ayrıntılı bilgiye yer vermemiş olsa da rivayetler o dönemin zihâr uygulaması hakkında doyurucu bilgiye yer vermektedir. Ayrıca zihâr konusunda Hz. Peygamber'in kavflî ve fiilî uygulaması âyetleri daha anlaşılır kılmaktadır.

1.2. Evlatlık Uygulaması

Câhiliyede evlatlık uygulaması çok yaygın bir durumdu. Araplar evlat edindiklerini, gerçek çocukları gibi görüyorlardı. Onları kendilerine nispet ediyor ve onlara mirastan pay ayırıyorlardı.²² “*Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın.*”²³ âyetiyle bu uygulama kaldırılmıştır.²⁴ Kur'an'ın bu uygulamayı kaldırırken bir kişinin iki kalbi olamayacağı ifadesinden hareketle söze başlaması, âyetin devamında zikredilen zihâr ve evlatlık uygulamasının neden caiz olmadığına sebebiyi açıklayıcı bir mahiyettedir. Müfessirler bu âyetin, nüzul sebebine dair çeşitli rivayetlerden bahsetmektedir. Bir rivayete göre bu âyet, câhiliye döneminde zekasından dolayı ‘iki kalp sahibi’ olarak anılan biri hakkında nâzil olmuştur. Yine buna benzer bir rivayete göre âyet, câhiliyede iki kalbi olduğunu iddia edip bunların sayesinde Hz. Muhammed'den (s.a.v) daha akıllı olduğunu söyleyen biri hakkında nâzil olmuştur. Bu âyetin, Hz. Peygamber'in namazda bir an kendinden geçmesi neticesinde münafıkların Hz. Peygamber'in iki kalbi olduğunu söylemeleri üzerine nâzil olduğu da söylenmiştir. Bir başka nüzûl rivayetine göre ise bu âyet, Zeyd b. Harise'nin evlatlık meselesiyle ilgili Allah'ın göstermiş olduğu bir misaldir. Bu âyetle, birinin gerçek oğlunun, başkasına nispet edilemeyeceği, aynı şekilde bir kişinin eşinin, aynı zamanda onun annesi olamayacağı gösterilmek istenmiştir.²⁵ Âyetin nüzûlüyle ilgili dile getirilen bu rivayetlere bakıldığında ilk iki rivayetin, âyetin zâhirî anlamını destekleyici nitelikte olduğu anlaşılmaktadır. Üçüncü rivayet ise âyetin zâhirîni desteklememektedir. Bilakis rivayet, mezkûr âyetin câhiliye döneminde var olan evlatlık ve zihâr uygulamalarını eleştirdiğini ortaya koymaktadır. Taberî, nüzûl sebepleri içerisinde ilk rivayeti tercih etmektedir. Ona göre mezkûr âyet, iki kalp sahibi olduğunu ve ikisiyle de aklettiğini söyleyen kişiyi yalanlamaktadır. Ancak bununla beraber âyetin münafıkları kastetmesinin de caiz olduğunu belirtmektedir. Bu durumda âyet, bir kişinin iki kalbinin olabileceğine dönük iddiaların her türlüünü reddetmektedir.²⁶ Bazı müfessirler ise üç nüzûl rivayeti içerisinde üçüncü görüşü

²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 23/220-226; Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî, *el-Hidâye ilâ bulûğî'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Kur'ân ve tefsîrihî ve aḥkâmihî ve cümelin min fûnûni 'ulûmih* (Şarika: Câmiâtu's-Şârikâ, 2008), 11/7346.

²² Ali, *el-Mufaşşal*, 7/358.

²³ el-Ahzâb 33/4-5.

²⁴ İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/3113.

²⁵ Muhammed b. Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, nşr. Abdürrezzâk Mehdî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî,2000), 6/316; İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*, thk. Esad Muhammed et-Tayyib (Arabistan: Mektebetü Nizar, 1419), 9/3112; Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/472; Ebû Mansûr Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*, thk. Mecdî Baslûm (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005), 8/350.

²⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/205.

temel olarak âyeti yorumlamıştır. Buna göre “Nasıl ki bir insanın iki kalbinin olması mümkün değildir; aynı şekilde bir insanın iki babasının olması da imkansızdır.”²⁷ bu durumda mezkûr âyet, muhatapların yanlışlarını mantıklı ve herkes tarafından kabul edilen doğrular üzerinden eleştirmektedir. Yani bir kişinin iki kalbinin olması mümkün olmadığı gibi bir insanın aynı anda iki babasının olması da mümkün değildir. Aynı şekilde bir kişinin annesinin aynı anda eşi olması düşünülemez. Bu durumda Kur’an’ın gerçek anlamda nehyettiği şey, zihâr ve evlatlık uygulamalarıdır. Dolayısıyla kişinin iki kalbi olamayacağına vurgu yapan âyet, bu bağlamda irdelenmelidir.²⁸

Görüldüğü üzere müfessirlerin kişinin iki kalbi olamayacağını ifade eden âyetin yorumlanmasında ihtilaf etmelerinin temel nedeni, âyetin nüzûl sebebiyle ilgili birçok görüşün dile getirilmiş olması ve âyetin bağlamıdır. Ancak üzerinde durulması gereken nokta, müfessirlerin mezkûr âyetin ne anlama geldiğinin tespitini, daha çok siyer bilgisinden ve nüzûl ortamından hareketle yapmalarıdır.²⁹ Nitekim anlaşıldığı üzere bazı müfessirlerin âyetin zâhirî anlamıyla yetinmedikleri görülmektedir. Başka bir ifadeyle Ahzâb Sûresi 4. âyetinin zâhirî manasını, beyân noktasında tek başına yeterli görmedikleri anlaşılmaktadır. Ancak her ne kadar müfessirler, bir insanın iki kalbi olamayacağına vurgu yapan âyetin evlatlık ve zihâr ile ilişkilendirilip ilişkilendirilemeyeceği noktasında ittifak etmese de âyetin devamındaki, “*Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın.*”³⁰ ifadesini, evlatlığın caiz olmadığına delili olarak yorumlamışlardır. Müfessirlerin birçoğu, bu âyetin tefsirinde Hz. Peygamber’in döneminde mevcut olan bazı uygulamalara işaret etmişlerdir. Buna göre “*Evlâtlıklarınızı babalarının soy adlarıyla anın.*”³¹ âyeti nâzil olmadan önce Hz. Zeyd’e ‘Muhammed’in oğlu’ şeklinde seslenilirdi. Âyetin nüzûlüyle beraber bu uygulama sona ermiş ve sonrasında Hz. Peygamber, Zeyd’e “oğlum” yerine “Sen, Zeyd b. Hârise b. Şerâhîl’sin.” demiştir. Bazı rivayetlere göre de “Sen bizim mevlâmız ve kardeşimizsin.”³² diye seslenmiştir. Ayrıca bu âyetin nüzûlü sonrası babası bilinmeyen kişiler de din kardeşi ve mevlâ olarak kabul edilmişlerdir.³³ Bu rivayetler, âyette kastedilen anlamı belirginleştirmenin yanı sıra Hz. Peygamber’in âyetin tatbik edilmesindeki tavrını da yansıtmaktadır.³⁴

²⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/472; Abdürrezzâk es-San’ânî, *Tefsîru Abdürrezzak* (Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1419), 3/30; Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, 8/350.

²⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/472; Ebû Abdillâh İdrîs eş-Şâfiî, *Tefsîru’l-İmami’s-Şâfiî*. thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân (Suûdi Arabistan: Dâru’t- Tedmüriyye, 2006), 3/1182.

²⁹ Bununla beraber Seyyid Kutub âyeti, bir kişinin aynı anda hak ve batılı tercih etmesinin mümkün olamaması şeklinde yorumlamıştır. Bu konuda bk. Seyyid Kutub, *Fî Zîlâli’l-Kur’ân* (Kâhire: Dâru’s-Şurûk, 1972), 2833.

³⁰ el-Ahzâb 33/5.

³¹ el-Ahzâb 33/5.

³² Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr (b.y.: Dâru Tavki’n-Necât, 1422.), “Sulh”, 6.

³³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil*, 3/473; İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 9/3113.

³⁴ Detaylı bilgi için bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 6/378.

Kişinin birine sevgi, şefkat gibi sebeplerden ötürü “evladım” demesinin caizliği meselesi de müfessirlerin üzerinde durduğu bir diğer noktadır. Zira âyet zâhirî anlamda umum ifade etmektedir. Tam da burada İbn Kesîr, siyer malzemesini çok yerinde kullanmaktadır. İbn Kesîr bunun caiz olduğunu belirttikten sonra konuyla ilgili rivayetlerden istidlalde bulunmaktadır. Yer verdiği rivayetlerden birine göre Hz. Peygamber, Müzdelife’de yanlarına gelen bir genç topluluğuna, “Evlatlarım, güneş doğmayana kadar cemreye taş atmayın.”³⁵ buyurmuştur. İbn Kesîr, Hz. Peygamber’in bu olayının, Zeyd hakkında nâzil olan âyetten sonra gerçekleştiğini, zira Zeyd’in Mûte Savaşı’nda hicretin sekizinci yılında vefat ettiğini, bu olayın ise hicretin onuncu yılında Vedâ haccı esnasında meydana geldiğini belirtmektedir. Bu durumda birine sevgi, şefkat gibi gerekçelerden dolayı ‘evladım’ demenin, Resûl-i Ekrem’in uygulamasından hareketle caiz olduğunu belirtmektedir.³⁶ Böylelikle İbn Kesîr, âyet ve hadisin nüzûl ortamı bilgisinden hareketle mezkûr hükmün umum üzere olmadığını ortaya koymaya çalışmıştır. İbn Kesîr’in Hz. Peygamber’in sadece hadisini aktarmakla kalmayıp olayın gerçekleştiği tarihe yer vermesi, olayın nasıl meydana geldiğini ayrıntılarıyla ele alması aslında siyer bilgisinin âyetlerin anlaşılmasında ne denli önemli olduğunu göstermektedir. Zira olayın meydana geldiği tarih bilinmeseydi sadece Hz. Peygamber’in hadisinden hareketle bir tercihte bulunmak zorlaşabilirdi.

Evlatlık meselesiyle doğrudan ilgili bir diğer konu da Hz. Peygamber’in Hz. Zeynep ile evlilik sürecidir. Kur’an bu konuyu şu şekilde ele almaktadır: “*Bir zaman, Allah’ın kendisine lutufta bulunduğu, senin de lutufkâr davrandığın kişiye, “Eşinle evlilik bağını koru, Allah’tan kork” demiştin. Bunu derken Allah’ın ileride açıklayacağı bir şeyi içinde saklıyordun; öncelikle çekinmen gereken Allah olduğu halde sen halktan çekiniyordun.*”³⁷ Bu âyet, Hz. Peygamber’in Zeynep ile olan evliliğine³⁸ ve evlatlık uygulamasının kaldırılmasının hikmetine değinmektedir.³⁹ Âlimler bu âyetlerin tefsiriyle ilgili önemli ayrıntılar paylaşmaktadır. Buna göre âyette ismi geçen Zeyd, kendi döneminin eşraflarından ve önemli isimlerinden Zeynep’le evlenmiştir. Zeyd ve Zeynep arasında görünürde bir denkliğin olmaması, zamanla onların evliliklerinde problemlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Zeyd bunun üzerine Hz. Peygamber’in yanına gelip boşanmak istediğini söylemiştir. Rivayetlere göre Hz. Peygamber her defasında “Eşini yanında tut” diyerek onu vazgeçirmek istemiştir. Zira Hz. Peygamber, Zeyd’in Zeynep’le boşanması neticesinde kendisinin onunla evleneceğini biliyor ve bu sebeple de yanlış anlaşılmaktan korkuyordu. Halkın “Muhammed oğlunun eşiyle

³⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût (b.y.: Müessesetü’r-risâle, 1421/2001), 3/504 (No: 2082).

³⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 6/377.

³⁷ el-Ahzâb 33/37.

³⁸ Hz. Peygamber’in Zeynep’le olan evliliğiyle ilgili birçok rivayet aktarılmış ve çeşitli değerlendirmeler yapılmıştır. Ayrıntılı bilgi için bk. Celalettin Divlekci, “Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri”. *EKEV Akademi Dergisi*, 59 (2014), 89-106; Mustafa Necati Barış, “Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği”, *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10/2 (2010), 177-192.

³⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 6/425.

evlendi.” demelerinden çekiniyordu. Ancak Allah Teâlâ Hz. Peygamber’in bu endişelerini bertaraf etmiştir.⁴⁰ Zira âyet, ortada gerçek bir baba-oğul ilişkisinin olmadığını açıklığa kavuşturmuştur. Dolayısıyla da Hz. Peygamber’in âyette değinilen korkusu, halkın ‘Muhammed çocuğunun eşiyle evlendi’ demelerinden kaynaklanmaktadır.⁴¹ Ancak Allah bu konuda çekinmemesi gerektiğini ortaya koymuştur.⁴² Hatta müşrikler bu evlilik hakkında “Ey Muhammed! Sen babanın, oğlunun eşiyle evlenmesinin helal olmadığını iddia ediyordun. Oysa oğlun Zeyd’in eşiyle evlendin!”⁴³ demişlerdir. Ancak Kur’an âyetin devamında bu evliliğin gerçekleşme hikmetini “*Zeyd onunla evlenip ayrıldıktan sonra müminlere, evlâtlıklarının eşleriyle evlenmeleri hususunda bir sıkıntı gelmesin diye seni o kadınlara evlendirdik.*”⁴⁴ şeklinde açıkça ifade ederek, câhiliye müşriklerinin iddialarının yersiz olduğunu ortaya koymuştur. Zira Zeyd, Hz. Peygamber’in gerçek oğlu değildi.⁴⁵ Bu durumda bu uygulamanın, Hz. Peygamber’in bu evliliğiyle sonlandırılmak istendiği anlaşılmaktadır.⁴⁶ Dolayısıyla müfessirler âyetin anlamını ve muradını belirginleştirme noktasında rivayetlere başvurmuşlardır. Ancak bu konuda tefsir kitaplarında zikredilen her rivayete itibar edilemeyeceği ortadadır. Bu bağlamda Hz. Peygamber’in Zeynep’i gördüğü ve onun güzelliğinden etkilendiği, ona meylettirdiği ve hatta âşık olduğuna dair rivayetler⁴⁷ gerçeği yansıtmamaktadır.⁴⁸ Zira böyle bir şeyin, Hz. Peygamber için düşünülmemesi açıktır. Nitekim İbn Kesîr bu evlilikle ilgili birçok rivayetin uydurma olması hasebiyle eserinde zikretmediğini belirtmektedir.⁴⁹ Dolayısıyla bazı âyetlerin anlaşılmasının rivayetlere ihtiyaç duyması, zikredilen her rivayetin referans alınması anlamını taşımamaktadır. Bilakis rivayetin sahih olması ve nüzûl ortamıyla da çelişmemesi son derece önemlidir. Zira Hz. Peygamber’in hayatının tümüne odaklanıldığında onun, evli bir kadına karşı bu tarz olumsuz düşüncelere kapılamayacağı açıkça anlaşılacaktır. Bu açıdan bakıldığında Hz. Peygamber’in şahsıyla ilgili olumsuz bir etki bırakacak tefsir rivayetlerinin, âyetlerin anlaşılmasına katkı sağlayamayacağını söylemek mümkündür. Bu tür âyetlerin tefsirinde Hz. Peygamber’in siretinin tümüne odaklanılması önem arz etmektedir.

⁴⁰ İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/426; 9/3137.

⁴¹ Muhammed Emîn eş-Şinkîti, *Edvâ'ü'l-beyân fî îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415.), 6/240.

⁴² İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 4/386.

⁴³ Yahyâ b. Ebî Sa'lebe Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, nşr. Hind Şelebî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 2/722.

⁴⁴ el-Ahzâb 33/37.

⁴⁵ Yahyâ b. Ebî Sa'lebe Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, nşr. Hind Şelebî (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 2/722.

⁴⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/275; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/426.

⁴⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/273; Mâtürîdî, *Te'vilâtü Ehli's-sünne*, 8/616; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, nşr. İbrâhim Eттаfeyyiş (Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1384), 14/190; Şinkîti, *Edvâ'ü'l-beyân fî îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*, 6/240.

⁴⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdü'l-meâd*, 4/385.

⁴⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/381.

1.3. Ensar ve Muhacir Arasındaki Miras Meselesi

Resûl-i Ekrem Medine'ye hicretinin ardından ashâbı arasında birbirlerine mirasçı olmaları gibi bazı uygulamaları yürürlüğe koymuştur. Başlarda yürürlükte olan bu hükmün, Kur'an'ın daha sonra şu âyetle kaldırdığı⁵⁰ söylenmiştir: “*Aralarında kan bağı bulunanlar Allah'ın kitabında birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar.*”⁵¹ Âyette geçen ‘*Aralarında kan bağı bulunanlar*’ ifadesi mücmeldir. Aralarında kan bağı olanların, birbirlerine daha evla oldukları beyân edilmektedir. Ancak hangi konuda birbirlerine yakın olduklarına dair bir ayrıntıya yer verilmemektedir. Bu yönüyle anlamın belirginleştirilmesi gerekmektedir. Birçok müfessirin, âyetin tefsirini câhiliye kültüründen ve âyetlerin nâzil olduğu dönem bilgisinden hareketle yapmaya çalıştıkları görülmektedir. Buna göre câhiliye döneminde insanlar, aralarında bir akrabalık bağı olmadığı halde aralarında anlaşarak birbirlerine mirasçı olabiliyorlardı.⁵² Birbirlerine şöyle diyorlardı: “Kanım kanındır. Kutsalım kutsalındır! Sen benim ben de senin mirasçınım.”⁵³ O dönem mevcut olan miras kültürünü, Müslümanlardan bazıları da devam ettirmiştir.⁵⁴ Nitekim İbn Abbas “*Antlaşma yoluyla yakınlık bağı kurduğunuz kimselere de paylarını verin.*”⁵⁵ âyetini, Müslümanların kendi aralarında “İkimizden kim önce ölürse diğeri ona mirasçı olsun.” şeklinde birbirleriyle antlaşmaları şeklinde yorumlamıştır. İbn Abbas bu hükmün, zikri geçen Ahzâb Sûresi 6. âyetiyle neshedildiğini belirtmektedir. Katâde ise Ahzâb Sûresi 6. âyetin, Enfâl Sûresi'nin “*Aralarında rahim bağı bulunanlar Allah'ın hükmüne göre birbirlerine daha yakındır.*”⁵⁶ hükmünü neshettiğini iddia etmektedir. Ona göre Müslümanlar hicretle beraber birbirlerine mirasçı olabiliyordu. Ancak Ahzâb Sûresi 6. âyeti bu hükmü neshetmiştir.⁵⁷

Zübeyr b. Avvâm'ın aktardığı şu rivayet ise doğrudan âyetin nüzûl sebebinin konu edinmektedir. Zübeyr'e göre bu âyet, Kureyşliler ile ensar hakkında nâzil olmuştur. Zübeyr, muhacirlerin hicret sonrası ensar tarafından güzel karşılandıklarını, muhacir ve ensar arasında kardeşlik bağı kurulduğunu ve birbirlerine mirasçı kılındıklarını belirtmektedir. Ancak bu durumun devam etmediğini, sonrasında mezkûr âyetin nüzûlüyle beraber eski miras uygulamalarına döndüklerini aktarmaktadır.⁵⁸ Bu veriler, mücmel olan âyeti belirginleştirmektedir. Bu durumda mezkûr âyet, ensar ve muhacirlerin birbirlerine mirasçı olmalarının hükmünün kaldırılmasını konu edinmektedir. Öyle ki bazı müfessirler bu âyetin, ensar ve muhacirler arasında var olan kardeşlik ve antlaşmalardan kaynaklı

50 İbn Sa'd, *et-Tabakâtü'l-kübrâ*, 1/205.

51 el-Ahzâb 33/6.

52 Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Şuayb el- Arnaût (b.y: Darü'r-Risâle el-Alemiyye, 2009), “Ferâiz”, 16.

53 San'ânî, *Tefsiru Abdürrezzak*, 1/451.

54 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/274.

55 en-Nisâ 4/33.

56 el-Enfâl 8/75.

57 Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 8/276.

58 Yahyâ b. Sellâm, *Tefsiru Yahyâ b. Sellâm*, 2/700; San'ânî, *Tefsiru Abdürrezzak*, 2/127.

birbirlerine mirasçı olma hükmünü neshettiğini iddia etmişlerdir.⁵⁹ Âyetin neshi başka bir tartışmanın konusudur. Ancak mezkûr âyetin, nâzil olduğu ortamdan bağımsız bir şekilde anlaşılacağı açıktır. Bu sebeple de müfessirlerin âyetin neyi kastettiğini anlamak için nâzil olduğu ortam bilgisine başvurdukları görülmektedir. Dolayısıyla da mezkûr âyet, zikredilen rivayetlerden de anlaşılacağı üzere ensar ve muhacir arasında hicretle beraber yürürlüğe giren miras hükmünü ortadan kaldırmaktadır. Âyetin lafzî anlamından bu hükmün anlaşılması ise mümkün görünmemektedir. Rivayetler anlamı belirginleştirmektedir.

1.4. Hendek Gazvesi'ni Konu Edinen Âyetler

Ahzâb Sûresi'nin birçok âyeti Hendek Gazvesi'ni konu edinmektedir. Ancak âyetlerin büyük bir kısmının anlaşılması ilgili âyetlerin Hz. Peygamber'in hayatıyla beraber ele alınmasıyla mümkündür. Hz. Peygamber'in siretine müracaat edilmediği takdirde âyetlerin bütüncül bir şekilde anlaşılması güçtür. Çünkü savaş esnasında Hz. Peygamber'in, ashâbının ve inanmayanların durumlarını aktaran rivayetler dikkate alınmadığı takdirde Hendek Gazvesi'nin bütüncül bir şekilde anlaşılması mümkün görünmemektedir. Bu bağlamda Allah'ın Hendek Gazvesi bağlamında zikrettiği muhatapların kimler olduğunun tespit edilmesi, o atmosfere dair özet mahiyette aktarılan bazı sahnelerin daha ayrıntılı anlaşılması, Allah'ın yardımının gerçekleştiğini ortaya koyan ancak bu yardımın nasıl olduğuna dair detay zikretmeyen âyetlerin nasıl ve ne şekilde tecelli ettiğinin ortaya çıkarılması ve benzeri konuların anlaşılması için âyetlerin siyer perspektifinden hareketle bütüncül bir şekilde okunması gerekmektedir. Bazı müfessirlere bakıldığında Hendek Gazvesi'ni konu edinen âyetlerin tefsirinde Hz. Peygamber'in hayatından ayrıntılı bazı sahnelere yer verdikleri, Hz. Peygamber'in ve müşriklerin savaş esnasındaki durumlarını yansıtmaya malumatlar ışığında âyetlerin bütüncül bir şekilde anlaşılmasına odaklandıkları görülmektedir. Özellikle Taberî, İbn Kesîr gibi müfessirler, bir tefsirciden ziyade tarihçi kimliklerini ön plana çıkarıcı değerlendirmeler yaptıkları dikkat çekmektedir. Hendek Gazvesi'yle ilgili değerlendirmeler bunu kanıtlayıcı mahiyettedir. Ahzâb Sûresi'nde Hendek Gazvesi'ni konu edinen âyetlerin bir kısmı şu şekildedir: *"Ey iman edenler! Allah'ın size şu lütfunu hatırlayın: Üzerinize düşman ordusu gelmişti de onların üzerine şiddetli bir fırtına ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik. Allah bütün yaptıklarınızı görmekte idi. Yukarıınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi; korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti; bu esnada Allah hakkında olmadık zanlara kapılmakta idiniz..."*⁶⁰ Hendek Gazvesi'ni konu edinen âyetlerde, müminlere karşı ordu kurup saldıran müşriklerin hezimete uğratılmasından ve Allah'ın müminlere olan nimetinden, fazlından, ihsanından haber verilmektedir. Bu âyetlere iyice odaklanıldığında Kur'an'ın yaşanmış bir hadiseyi özet mahiyette ve etkileyici bir biçimde aktardığı

⁵⁹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-azîm*, 6/425.

⁶⁰ el-Ahzâb 33/10-11.

görülmektedir. Tam da burada âyetlerin daha iyi anlaşılması için siyer malzemesinden faydalanılarak âyetleri daha bütüncül ele almak gerekmektedir. Zira Hendek Gazvesi'nin ele alan âyetlerde müşriklerin birkaç yerden Medine'yi kuşattıkları bu esnada Allah tarafından müminlere destek için rüzgârın gönderildiği ve müminlerin Allah'ın ordularıyla desteklendikleri ele alınmış ancak bunun ayrıntılarına yer verilmemiştir. Benzer şekilde münafıkların türlü bahanelerle savaştan geri kaldıkları, müşriklerle çarpışmaktan korktukları ve müminlerin yenilmesini istediklerine dair bazı sahneler yer verilmiştir. Ayrıca Hendek Gazvesi'nde bazı müminlerin şiddetli bir şekilde sarsıldıkları, korkuya kapıldıkları ancak bazı müminlerin ise Allah'ın zaferinin gerçekleşeceğinden şüphe duymadıklarına dair bazı bilgilere yer verilmiştir. Kur'an'ın değindiği bu sahneler, Hendek Gazvesi'nin dehşetini yansıtmakla beraber Hendek Gazvesi okuyucunun zihin dünyasında ayrıntılı şekilde yer edinmemektedir. Kur'an'ın zikrettiği sahnelerin iyi anlaşılması ve ayrıntılarıyla irdelenebilmesi için Hendek Gazvesi'nin siyer bilgisinden hareketle yani sîret-nüzûl ilişkisi bağlamında okunması son derece önemlidir.

Rivayetlere göre Hendek Gazvesi, Benî Nadîr Yahudilerinin ileri gelenlerinden bazılarının Mekkeliler ile Gatafân kabilesini Müslümanlara karşı savaşmaya kışkırtmaları neticesinde vuku bulmuştur.⁶¹ Bunun üzerine müşrikler, büyük bir orduyla Medine'ye yönelmişlerdir. Hz. Peygamber, müşriklerin Medine'ye saldıracaklarını haber aldığı anda ashâbıyla istişare etmiş ve bu istişarenin neticesinde hendek kazılmasını emretmiştir.⁶² Âlimler “Üzerinize düşman ordusu gelmişti.”⁶³ âyetteki düşman ordusundan kastın, Kureyş, Gatafân ve Kureyza oğulları olduklarını, ayrıca Medine'ye ulaşan müşriklerden bir grubun “Yukarıınızdan ve sizden aşağıda bulunan bölgeden üzerinize gelmişlerdi.”⁶⁴ âyetinin de ifadesiyle Medine'nin doğusunu, başka bir grubun da Medine'nin yüksek yerlerini kuşattığını belirtmektedir. İbn Kesîr, bir rivayetten hareketle, “Ve sizden aşağıda bulunan bölgeden...”⁶⁵ ifadesinin de Kureyza Yahudilerini kastettiğini iddia etmektedir.⁶⁶ Bazı siyer âlimlerine göre “Yukarıınızdan...”⁶⁷ ifadesi Kureyza yahudilerini; “Ve sizden aşağıda bulunan bölgeden...”⁶⁸ ifadesi ise Kureyş ve Gatafânlılar'ı kastetmektedir.⁶⁹

Bu kuşatma esnasında Medine'ye bir saldırı durumunda Müslümanlarla birlikte hareket edeceklerine dair Hz. Peygamber ile ahdi bulunan Benî Kureyza Yahudileri de antlaşmalarını bozmuşlardır. Müfessirler ahitlerini bozan Kureyza Yahudilerinin Müslümanlar üzerinde olumsuz etki bıraktığını, bunun neticesinde şiddetli bir şekilde

⁶¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ (Kahire: Mektebetü Mustafa el-Babî el-Halebî, 1955), 2/214; Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/129.

⁶² İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/214.

⁶³ el-Ahzâb 33/9.

⁶⁴ el-Ahzâb 33/10.

⁶⁵ el-Ahzâb 33/10.

⁶⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/384.

⁶⁷ el-Ahzâb 33/10.

⁶⁸ el-Ahzâb 33/10.

⁶⁹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer el-Vâkıdî, *Megâzî*, thk. Marsden Cons (Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1989), 2/494; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/246.

sarsıldıklarını, Müslümanların durumlarının dayanılmaz hale geldiğini “*Korkudan gözler kaymış, yürekler ağızlara gelmişti.*”⁷⁰ âyetinin de bu duruma işaret ettiğini belirtmektedirler. Bu durumda âyetteki korkunun ve dehşetin sebebi bazı müfessirlere göre müşriklerin topladıkları ordunun yanı sıra Kureyza Yahudilerinin ahitlerini bozmalarından da kaynaklanmaktadır.⁷¹ Zira onların ahitlerini bozmaları Müslümanların içeriden ihanete uğramaları anlamını taşıyordu. Ancak bazı müfessirler Hendek Gazvesi’nin genel dehşetinin bu korkuda rolü olduğunu işaret etmektedir.⁷²

Hendek Gazvesi’nde Müslümanların zafere ulaşmaları Allah’ın rüzgâr göndermesi ve ordularıyla Müslümanları desteklemesi neticesinde olmuştur. Siyer kaynakları, Allah’ın ordularıyla ve rüzgarla Müslümanları nasıl desteklediğini detaylandırmaktadır. Buna göre müşrikler rüzgârın etkisiyle; yemek pişiremez, ısınamaz, barınamaz hale gelmişler ve dönmek zorunda kalmışlardır.⁷³ Bu durumda Allah’ın göndermiş olduğu rüzgâr, müşriklerin hendeği muhasara etme imkanlarını ve kudretlerini sonlandırmıştır. Zira yemek pişirememeleri, barınamamaları, ısınamamaları bir paniğin ve istikrarsızlığın göstergesidir. Mücâhid’e göre âyetteki rüzgâr, helak edici Sabâ rüzgarıdır. Hz. Peygamber’in de “Sabâ rüzgarıyla desteklendim. Ad kavmi de rüzgarla helak oldu.”⁷⁴ dediği rivayet edilmiştir.⁷⁵

Hendek Gazvesi’yle ilgili bazı rivayetler dikkate alındığında “*Ve göremediğiniz bir ordu göndermiştik.*”⁷⁶ Allah’ın ordularından kastın ne olduğunu açıklayıcı bazı malumatlara rastlanılmaktadır. Rivayetlere göre Hz. Peygamber savaş esnasında düşman ordularının neler yaptığını öğrenmek için şiddetli bir rüzgârın olduğu bir gecede Huzeyfe b. Yemân’ı casus olarak düşman ordularının saflarına göndermiştir. Alimlerin aktardığı bu uzun rivayette, Huzeyfe düşmanın içerisinde bulunduğu zor duruma dair önemli ayrıntılar aktarmıştır. Huzeyfe, kavmin arasına girdiğini, rüzgâr ve Allah Teâlâ’nın ordularının onlara korku salıp çepeçevre kuşattığını,⁷⁷ düşmanların da panik içerisinde hareket ettiklerini ve rüzgârın da şiddetiyle kaçmaya çalıştıklarını aktarmaktadır.⁷⁸ Bu rivayet, mezkûr âyetteki rüzgârın ve Allah’ın ordularının düşmanın yenilmesindeki rolünü yansıttığının yanında, düşmanın ne denli aciz kaldığını göstermekte ve o günün dehşetini gözler önüne sermektedir. Dolayısıyla rivayet, âyetin daha etkileyici anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Nitekim birçok müfessir, Allah’ın ordularının ve rüzgârın müşrikler üzerindeki etkisini ele alırken

⁷⁰ el-Ahzâb 33/10.

⁷¹ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-‘azîm*, 6/384

⁷² Taberî, *Câmi’u'l-beyân*, 4/289.

⁷³ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-‘azîm*, 6/386; İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-‘azîm*, 9/3118.

⁷⁴ Buhârî, “Bed’ul-halk”, 5.

⁷⁵ İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü'l-Kur’âni'l-‘azîm*, 9/3117.

⁷⁶ el-Ahzâb 33/9.

⁷⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/232; Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm (Mısır: Dâru'l-Maârif, 1970), 2/489; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullah b. Abdülmuhsîn et-Türkî (b.y.: Dâru Hicr, 1997), 6/63.

⁷⁸ Taberî, *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, 2/489.

Huzeyfe'nin zikredilen rivayetini ve bu bağlamdaki benzeri rivayetleri zikrederek âyeti açıklamaya çalışmıştır. Başka bir ifadeyle bazı müfessirler, Hendek Gazvesi esnasında, rüzgârın ve Allah'ın ordularının (meleklerin) müşriklere verdiği korku ve zararı somutlaştırma adına Hz. Peygamber'in emriyle müşriklerin karargahına casus olarak görevlendirilen Huzeyfe'nin başından geçen olayı ve ona benzer başka sahneleri aktarmaktadır.⁷⁹

Âyetlerin zâhirinden hareketle anlaşılmayan yahut özet anlaşılan bazı sahneler, rivayetlerle açıklığa kavuşmaktadır. Kaldı ki Kur'an'ın üslup özelliklerinden bilinmektedir ki, Kur'an bir olayı tarihçiler gibi en ufak ayrıntısını ihmal etmeyecek şekilde ele almamakta, ayrıntılara boğulmaktan ziyade aktardığı kıssaların etkileyici noktalarına özet mahiyette yer vermektedir. Bu bağlamda muhatabı etkisi altına alacak şekilde kıssanın bazı sahnelerini ön plana çıkarmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Kur'an'ın bir tarih kitabı gibi olayları ayrıntılarıyla zikretmesi beklenmemelidir. Bilakis Kur'an yaşanmış hadiselerin en önemli ayrıntılarına yer vererek okuyucuyu etkilemeyi başarmaktadır. Özet mahiyette zikredilen bazı olayların ayrıntılarını öğrenme noktasında okuyucu, siyer gibi diğer kaynaklardan hareketle malumatlarını derinleştirebilir. Bu sebeple de bazı müfessirlerin Hendek Gazvesi'ni ele alan âyetlerin tefsirinde rivayetlere yer vermeleri bu bağlamda anlamlıdır.

Hendek Gazvesi ile ilgili üzerinde durulması gereken bir diğer nokta münafıkların tutumlarıdır. Âyetler onların Hendek Gazvesi esnasında hem fiilleriyle hem de sözleriyle Müslümanları engellemeye çalıştıklarına işaret etmektedir. Bu bağlamda onları konu edinen âyetlerin mesajlarının daha derinlikli anlaşılması için Hendek Gazvesi esnasında münafıkların tutumlarının irdelenmesi gerekmektedir. Rivayetler, münafıkların o gün âyetlerin de değindiği üzere çok korkak davrandıklarını ve müminlerin yanında yer almadıklarını göstermektedir. Hatta "*Ey Medineliler! Sizin işiniz burada durmak değildir, hemen dönün*" diyorlardı.⁸⁰ âyetinin de ifadesiyle münafıklar, Müslümanların Peygamber'in safında çarpışmalarını engellemek istemişlerdir.⁸¹ Ancak Kur'an münafıkların bu tutumlarını "*Halbuki bunlar daha önce ayrılıp dönmeyeceklerine dair yeminle Allah'a söz vermişlerdi.*"⁸² ifadesiyle çarpıcı bir şekilde eleştirmektedir. Rivayetlere göre âyette kastedilenler, münafıklardan bir gruptur. Bunlar, Uhud Savaşı'nda da Müslümanları yüzüstü bırakmışlardı. Ancak tövbe edip bir daha böyle yapmayacaklarına söz vermişlerdi. Ancak âyet, onların sözlerinde durmadıklarını ortaya koymaktadır.⁸³ Münafıklardan bir grup ise "*Evlerimiz açıkta ve korumasız*"⁸⁴ diyerek savaş meydanından kaçmak istemişlerdir. Rivayetlere göre Hendek Gazvesi'nde münafıklar, hırsızların evlerine

⁷⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/215; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/387; Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 6/330.

⁸⁰ el-Ahzâb 33/13.

⁸¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/224.

⁸² el-Ahzâb 33/15.

⁸³ İbn Hişâm, İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/246.

⁸⁴ el-Ahzâb 33/13.

girdiklerini, evlerinin korunaksız olduğunu, ev hanesi hakkında endişeli olduklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber evlerini kontrol etmek için ashâbından bazılarını gönderiyordu, ancak dedikleri gibi bir durum olmadığı ortaya çıkıyordu.⁸⁵ Zira onların amaçları gerçekten de evlerini korumak değildi, tek amaçları izin alıp kaçıyordu.⁸⁶

Hendek Gazvesi'ni konu edinen âyetlerde üzerinde durulması gereken bir diğer nokta Hz. Peygamber'i ön plana çıkaran bir üslubun varlığıdır. Örneğin "*İçinizden Allah'ın lutfuna ve âhiret gününe umut bağlayanlar, Allah'ı çokça ananlar için hiç şüphe yok ki, Resûlullah'ta güzel bir örneklik vardır.*"⁸⁷ âyeti bu bağlamda irdelenmesi gerekmektedir. Âyet Hz. Peygamber'in örnek alınmasını emretmektedir. Âyetlerin umum ifade ettiği bir gerçek olsa da Hendek Gazvesi bağlamında da değerlendirilmesine mâni değildir. Nitekim bazı müfessirler âyeti Hendek Gazvesi bağlamında tefsir etmişlerdir. İbn Kesîr şöyle demektedir: "Bu âyet Hz. Peygamber'in sözleri, fiilleri ve davranışlarını örnek alma noktasında büyük bir asıldır. Bu sebeple de Allah Teâlâ insanlara Ahzâb günü Hz. Peygamber'i sabrı, tahammülü, direnişi, çabası ve Rabbinden zaferi bekleme noktasında örnek edinmelerini emretti..."⁸⁸ İbn Kesîr böylelikle umum âyeti tarihi bir olay üzerinden somutlaştırmaya çalışmıştır. Esasen bu âyet, doğrudan olmasa da dolaylı yönden Hz. Peygamber'in siretinin anlaşılmasına da çağrı yapmaktadır denebilir. Zira onun örnekliğinin anlaşılması için hayatının bilinmesi gerekmektedir. Tam da burada Hendek Gazvesi'nde Hz. Peygamber'in ashâbını komuta etmesi, onları savaşa hazırlaması, istişare etmesi, zorluğa beraber katlanması, Benî Kureyza Yahudilerinin tuzaklarını boşa çıkarması, hendeği ashâbıyla beraber kazması ve benzeri birçok sahnenin, muhatap tarafından dikkatle anlaşılması önem arz etmektedir. Başka bir ifadeyle Kur'an, genel hatlarıyla aktardığı tarihî bir hadisenin ayrıntılarının anlaşılması için Hz. Peygamber'in örnekliğinin temel alınmasına çağrı yapmaktadır. Şüphe yok ki Hendek Gazvesi'nde en büyük mücadeleyi gösteren kişi Hz. Peygamber'dir. Zira o, aktif mücadelenin en önemli kişiliğini oluşturmuştur. Bu sebeple de İbn Kesîr'in, Hz. Peygamber'in hangi konularda ve nasıl örnek alınması gerektiğini yaşanılmış hadiseler üzerinden ele alması ve Hendek Gazvesi bağlamında âyeti tefsir etmesi bu açıdan anlamlıdır. Ayrıca hendeğin kazılması esnasındaki zorluklara dair birçok ayrıntıya ancak rivayetlerden hareketle ulaşmak mümkündür. Oysaki Kur'an buna dair bir bilgi aktarmamıştır.

Üzerinde durulması gereken bir diğer konu Benî Kureyza Yahudilerinin hendek gazvesindeki rolüdür. Allah Teâlâ onların ihanetlerinden ve karşılaştıkları cezadan şu şekilde haber vermektedir: "*Allah, Ehl-i kitap'tan onlara destek verenleri kalelerinden indirdi, kalplerine korku saldı; artık onların bir kısmını öldürüyorsunuz, bir kısmını da esir alıyorsunuz.*"⁸⁹ Burada kastedilenlerin Benî Kurayza olduğu söylenmiştir.⁹⁰ Âyet

⁸⁵ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/226.

⁸⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/226.

⁸⁷ el-Ahzâb 33/21.

⁸⁸ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/391.

⁸⁹ el-Ahzâb 33/26.

⁹⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/244.

her ne kadar onların kalelerinden çıkarıldıklarına, içlerinden bazılarının esir alındığına ve bazılarının öldürüldüğüne işaret etse de bunun detaylarına siyer bilgisiyle ulaşmak mümkündür. Rivayetlere göre Hendek Gazvesi'nden döndükten sonra daha zırhını çıkarmadan Hz. Peygamber'e Allah'ın emriyle Kureyza'nın üzerine yürümesi emredilmiştir. Öyle ki, Hz. Peygamber, "Hiç kimse ikinci namazını, Benî Kureyza dışında kılmamasın." demiştir.⁹¹ Hz. Peygamber Yahudilerin kalelerinin yanına varınca onları muhasara altına almıştır. Münafıklar istişare etmek için Ebû Lübâbe ile görüşmüşler ancak Ebû Lübâbe teslim olurlarsa öldürüleceklerini göstermek için elini boynuna götürmüştür. Bunun üzerine "*Ey iman edenler! Allah ve resulüne karşı hainlik etmeyin, size bırakılan emanetlere de bile bile hıyanet etmeyin.*"⁹² âyeti nâzil olmuştur.⁹³ Muhasaranın devam etmesi sonucunda Yahudiler, Sa'd b. Muâz'ın hükmüne uyacaklarını ifade etmişlerdir. Sa'd, eli kılıç tutanların öldürülmesine, kadın ve çocukların esir alınmasına ve mallarının Müslümanlara bırakılmasına hükmetmiştir.⁹⁴ Sa'd'ın eli kılıç tutanların öldürülmesine hükmetmesi "*Onların bir kısmını öldürüyorsunuz.*"⁹⁵ âyetinin, kadın ve çocuklara dokunulmamasını istemesinin de "*Bir kısmını da esir alıyorsunuz.*"⁹⁶ âyetinin işaret ettiği iddia edilmiştir.⁹⁷ Anlaşıldığı üzere Kureyza Yahudileriyle ilgili detayların çoğu ancak rivayetlerle anlaşılır olmaktadır. Dolayısıyla Kur'an'ın özet mahiyetinde değindiği Kureyza Yahudileri hakkındaki detayları siyerde bulmak mümkündür. Bu bağlamda müfessirler ilgili âyetin tefsirinde Kureyza Yahudilerinin Hendek Gazvesi'ndeki rolleri, Hz. Peygamber tarafından muhasara altına alınmaları ve Sa'd'ın onlar hakkındaki hükmü gibi birçok ayrıntılara rivayetlerden hareketle yer vermişlerdir.⁹⁸ Zira müfessirler için bu tarihî veriler âyetin anlaşılmasında son derece önemlidir. Özellikle Taberî, İbn Kesîr gibi müfessirlerin tarihçi yönlerinden de dolayı âyetleri bir tarihçi gözüyle irdeledikleri apaçık görülmektedir.⁹⁹

Kur'an tefsirinde Hz. Peygamber'in siyerinin dikkate alınması bazı âyetler için son derece gereklidir. Nitekim müfessirler, o dönemin uygulamalarına, savaşlarına temas eden âyetlerin tefsirinde, âyetlerin anlamını belirginleştiren Hz. Peygamber dönemindeki önemli ayrıntıları, bilgileri dikkate almışlardır. Ancak bu durum âyetleri herhangi bir tarihi olaya mahkûm etmek, umum âyetin mefhumunu gölgelemek şeklinde anlaşılmalıdır. Bu sebeple de birçok müfessirin umum âyetleri açıklarken konuyla ilgili nüzûl sebeplerinden doğru bir şekilde istifade ettikleri görülmektedir. Özellikle bir âyetle ilgili birçok rivayet mevcut olduğu durumlarda tüm rivayetleri âyetin kapsamında değerlendirmeye gayret göstermişlerdir. Söz gelimi, Hendek

⁹¹ Buhârî "Cum'a" 4.

⁹² el-Enfâl 8/27.

⁹³ Vâkîdî, *Megâzî*, 2/505-509; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 13/481; İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 5/1684.

⁹⁴ Vâkîdî, *Megâzî*, 2/512.

⁹⁵ el-Ahzâb 33/26.

⁹⁶ el-Ahzâb 33/26.

⁹⁷ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/250.

⁹⁸ Örneğin bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/380-400.

⁹⁹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/250.

Savaşı bağlamında zikredilen “Müminlerden bazı kimseler Allah’a verdikleri sözü yerine getirdiler, kimileri onun yolunda can verdiler, kimileri de ecellerini bekliyorlar.”¹⁰⁰ âyetinin tefsiriyle ilgili birçok rivayet mevcuttur. Buhârî’nin de içinde bulunduğu bir görüşe göre âyet, Bedir Gazvesi’ne katılmadığı için üzülen ve bunu telafi etmek için Allah’la ahitleşen ve nihâyetinde Uhud Savaşı’nda şehit düşen Enes b. Nadir hakkında nâzil olmuştur.¹⁰¹ Hz. Peygamber’in hutbede bu âyeti okuduğu ve bir sahâbînin âyette kastedilenlerin kimler olduğunu sorduğu bunun üzerine Hz. Peygamber’in Talha’yı işaret ederek “Bu da onlardandır.”¹⁰² dediği de bu konuyla ilgili zikredilen rivayetler arasındadır. Mücâhid, âyetteki ‘nehbehu’ ifadesini ‘ahd’ şeklinde; ‘intizar’ kelimesini de düşmanla ‘çarpışmayı beklemek’ olarak yorumlamıştır. Ayrıca buna benzer yorumlar da mevcuttur. Anladığımız kadarıyla her ne kadar âyetin nüzül sebebine konu olacak rivayetler mevcut olsa da âyetin bir kişiyi kastetmediği, zikri geçen isimlerin âyetin umumuna dahil olduğu anlaşılmaktadır. Bu bağlamda bazı müfessirler, âyeti bir kişiyle irtibatlandırmaktan ziyade umum anlamı ön plana çıkarmaya çalışmıştır. Nitekim İbn Abbas, mezkûr âyeti Allah yolunda ahdinde, sözünde duran müminlerin tamamına yorumlamıştır.¹⁰³ Zira âyetler sözünde duran müminleri tavsif etmekte ve onların ahitlerini bozan münafıkların aksine savaştan kaçmadıklarına işaret etmektedir.¹⁰⁴ Bu yönüyle İbn Kesîr, âyetleri Hendek Gazvesi bağlamında yorumlamakta, ancak ifadenin umum anlamını da görmezden gelmemektedir.

1.5. Hz. Peygamber’in Eşleriyle Olan Durumunu Konu Edinen Âyetler

Ahzâb sûresinde Hz. Peygamber’in eşleriyle olan bazı sorunlarını konu edinen âyetler mevcuttur. Zikredilen âyetlerin mefhumunun anlaşılması için Hz. Peygamber’in siyerini dikkate almamız gerekmektedir. Zira Kur’an o dönemin kültürüne, yapısına işaret etmektedir. İlgili âyetlerin bir kısmı şu şekildedir: “Ey peygamber! Eşlerine şöyle de: “Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım. Yok eğer Allah’ı, resulünü ve âhiret yurdunu istiyorsanız şunu bilin ki Allah, içinizden güzel davrananlara büyük bir ödül hazırlamıştır.”¹⁰⁵ Allah Teâlâ bu âyetlerde Hz. Peygamber’den eşlerine Allah ve resulünün rızasını mı yoksa dünya arzularını mı istediklerini sormalarını talep etmektedir. Âyetin nüzülüne ilişkin bazı rivayetler mevcuttur.¹⁰⁶ Rivayetlere göre Hz. Peygamber’in eşleri Hz. Peygamber’den dünyalık bazı istek ve taleplerde bulunmuş ve birbirlerini kıskanarak Hz. Peygamber’i üzmüşlerdir. Konuyla ilgili başka rivayetlerde mevcuttur.¹⁰⁷ Bunun üzerine Hz. Peygamber eşlerinden bir ay, ayırı

¹⁰⁰ el-Ahzâb 33/23.

¹⁰¹ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/240.

¹⁰² Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 20/239.

¹⁰³ İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 9/3125.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, 8/369.

¹⁰⁵ el-Ahzâb 33/28-29.

¹⁰⁶ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü Ehli’s-sünne*, 8/375.

¹⁰⁷ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-‘azîz*, nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed (Beirut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422), 4/380.

yaşamıştır. Mezkûr âyetler nâzil olmuş ve Hz. Peygamber'den eşlerini, boşanma yahut sabretme arasında muhayyer bırakmasını emretmiştir. Hz. Peygamber bunun üzerine tüm eşlerine mezkûr âyeti okumuş ve iki durumdan birini seçmelerini istemiştir. Ancak tüm eşleri Allah ve resulünün yolunu tercih etmiştir.¹⁰⁸ Rivayetlere göre Hz. Peygamber, zikredilen âyet nâzil olduğunda Hz. Âişe'ye kendisine önemli bir meseleyi iletceğini, acele karar vermemesini ve açıklayacağı konuyu ailesine danışmasını tavsiye etmiştir. Ardından nâzil olan âyeti okumuştur. Bunun üzerine Hz. Âişe "Allah'ı elçisini ve âhiret yurdunu tercih ediyorum." demiştir.¹⁰⁹

Şu âyetler de doğrudan Hz. Peygamber'in eşlerine hitap etmektedir. *Ey peygamber hanımları! Sizden kim açık bir hayasızlık yaparsa onun cezası ikiye katlanır...Evlerinizde oturun ve daha önce Câhiliye döneminde olduğu gibi açılıp saçılmayın, namazı güzelce kılın, zekâtı verin, Allah'a ve resulüne itaat edin. Ey peygamber ailesi! Allah sizi sadece günah kirlerinden arındırmak ve sizi tertemiz yapmak istiyor...*¹¹⁰ Bu âyetler onların kötü bir şey yapmalarından dolayı uyarıldıkları şeklinde anlaşılmalıdır. Zira âyetlere bakıldığında onların Hz. Peygamber'in eşleri olması hasebiyle ecirlerinin ve cezalarının daha fazla olacağı uyarısıyla karşılaştıkları görülmektedir.¹¹¹ Nitekim Hz. Peygamber'in eşlerinin hayatlarına bakıldığında birkaç konuda uyarılmaları dışında onların Allah ve resulüne karşı olumsuz davranışları mevcut değildir. Her biri örnek bir kişilik sergilemiş ve Hz. Peygamber'in eşi olmanın bilinciyle hareket etmişlerdir.¹¹² Dolayısıyla bu âyetlerin yorumlanmasında tarihi veriler önemlidir. Şöyle ki, Hz. Peygamber'in eşlerinin hayatlarını araştıran, onların Hz. Peygamber ile münasebetlerini bilen bir kişi, mezkûr âyetlerin bir uyarı mahiyetini taşıdığını, vuku bulmuş günahlardan dolayı uyarılmadıklarını kavrayacaktır. Böylelikle âyetin muradının, zâhirî anlamla sınırlı olmadığını anlayacaktır.

Âyette geçen câhiliye teberrecü ile Ehl-i beyt terkipleri de üzerinde durulması gereken önemli ifadelerdir. Âyetteki câhiliye teberrecü ve Ehl-i beyt kavramlarından kastedilenin ne olduğunun bilinmesi için câhiliye dönemini ve nüzûl ortamını bilmek gerekmektedir. Müfessirler, câhiliye teberrecünün ne anlama geldiğiyle ilgili birden çok görüş aktarmaktadırlar. Bu görüşlerden birine göre bu terimden kasıt, kadınların güzel örtünmemeleri sebebiyle boyunlarının ve gerdanlıklarının görünmesidir. Âyet onları iffetli olmaya davet etmekte ve o bölgelerini de örtmelerini emretmektedir.¹¹³ Mücâhid'e göre câhiliye döneminde kadınlar, rahat bir şekilde erkekler arasına girip çıkıyorlardı. Âyet bu durumu nehyetmektedir.¹¹⁴ Katâde'ye göre câhiliye döneminde

¹⁰⁸ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/487; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 20/253.

¹⁰⁹ San'ânî, *Tefsiru Abdürrezzak*, 3/36; İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/3126.

¹¹⁰ el-Ahzâb 33/30-34.

¹¹¹ İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/382.

¹¹² Bu konuda bk. Kurtubî, *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/48; Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr* (Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414), 4/318.

¹¹³ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* 3/488.

¹¹⁴ San'ânî, *Tefsiru Abdürrezzak*, 3/37.

kadınlar, evden çıkarken kıvrır, cilveli davranarak yürürlerdi. Mukâtil ise câhiliye teberrecünü, daha çok örtünme bağlamında yorumlamaktadır. Ona göre kadınlar dışarı çıktıklarında özenerek örtünmezlerdi. Başörtüleri; onların boyunlarını, kolye ve küpelerini örtmezdi. Bu sebeple de Allah Müslüman kadınların câhiliyede olduğu gibi giyimlerinde özensiz davranmamalarını emretmiştir.¹¹⁵ Kanaatimizce tüm bu anlamlar birbirini tamamlamaktadır. Âyet mümin kadınların câhiliye kadınları gibi özensiz örtünmemelerini ve vakarlı davranışlar sergilemelerini talep etmektedir. Anlaşıldığı üzere müfessirlerden her biri âyetteki ifadenin taşıdığı mananın tespitini câhiliye kültürünü referans alarak yorumlamaya çabalamıştır. Zira Kur'an'ın değindiği ifadenin o dönemin muhatapları tarafından anlaşılır olduğu açıktır. Dolayısıyla da o dönemin muhataplarının kavradığı açık bir şekilde anladığı bu ifadeyi o dönemin algısıyla açıklamak son derece doğru bir yöntemdir.

Ehl-i beyt terkinin anlamının tespitinde de tarihi veriler göz önünde bulundurulmuştur. Âyette geçen Ehl-i beyt kavramıyla ilgili müfessirler çeşitli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bu konuda bir ittifaktan bahsetmek mümkün değildir. Zira bazıları âyeti Hz. Peygamber, Hz. Fâtıma, Hz. Ali, Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'e tahsis ederken bazı alimler ise bunu Peygamber'in eşleri bağlamında tefsir etmiştir.¹¹⁶ Bazıları da âyeti, Hz. Peygamber'in ehli ve eşlerine şamil kılmıştır.¹¹⁷

Bazı alimlere göre bu âyet, Resûl-i Ekrem'in eşlerinin Ehl-i beyt'e dahil olduğunun bir delilidir. Zira âyetin nüzûl sebebi, bizzat kendileridir. Bu yönüyle de onların, her ihtimalde âyete dahil olduğu iddia edilmiştir. Nitekim İbn Abbas ve İkrime'nin mezkûr âyetin Hz. Peygamber'in eşleri hakkında nâzil olduğuna dair rivayetlerini de bu bağlamda zikretmektedirler.¹¹⁸ Ayrıca âyetin bağlamının Ehl-i beyt'in Resûl-i Ekrem'in eşlerine delâlet ettiğini ortaya koyduğunu ifade etmişlerdir.¹¹⁹ Ancak bununla beraber müfessirler, âyetin mefhumunu sadece Hz. Peygamber'in eşleriyle sınırlandırmamaktadır. Âyetin umum ifade ettiğine dair başka delillerin olduğunun altını çizmektedirler. Bir rivayete göre Resûl-i Ekrem sabah namazına kalktığında Hz. Fâtıma ve Hz. Ali'nin kapısının önünden geçer ve "Ey Ehl-i beyt! Namazı muhafaza edin. Allah siz Ehl-i beytten kötülüğü uzaklaştırmayı ve sizi tertemiz kılmayı istiyor." derdi. Bir diğer rivayete göre Resûl-i Ekrem, Fâtıma, Ali,

¹¹⁵ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/488.

¹¹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 20/264-267. İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 9/3132.

¹¹⁷ Alî b. Muhammed Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 4/401; Mansûr b. Muhammed es-Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhim- Ebû Bilâl Ganîm b. Abbas (Riyad: Darü'l-Vatan, 1998), 4/281. Ayrıca ilgili ayeti İfk Hadisesi bağlamında değerlendiren çalışmalara da rastlanmaktadır. Bk. Hanefi Şola, "Tefsirde Anakronizm: Şii Müfessir Ebu'l-Hasen el-Kummî Örneği", *Hicrî Üçüncü Asırda İslâmî İlimler = Islamic Sciences in the Third Century Hijri*, ed. Hidayet Aydar vd. (Ankara: İksad Yayınları, 2023), 188-189.

¹¹⁸ Bu konudaki görüşler için bk. İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/410-411; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/321.

¹¹⁹ Bu görüşün delilleri ile ilgili bk. Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *et-Tefsîrü'l-basîf* (Riyâd: Câmîatü Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, 1430), 3/470; Sem'ânî, *Tefsîrü'l-Kur'ân*, 4/281.

Hüseyin ve Hasan'ı yanına yaklaştırdıktan sonra üzerlerini örtmüş ve mezkûr âyeti okuduktan sonra şöyle demiştir: "Allahım! Bunlar benim Ehl-i beytimdir. Ehl-i beytim haklıdır." Başka bir rivayette mezkûr âyetin kendi evinde nâzil olduğunu belirten Ümmü Seleme, o esnada Hz. Peygamber'e kendisinin de onlara dahil olup olmadığını sormuş, Resûl-i Ekrem de "Sen hayır üzerinesin. Peygamber eşlerinden birisin." demiştir. Hz. Âişe'den rivayet edilen bir hadiste Hz. Peygamber, onları örttükten sonra mezkûr âyeti okumuştur.¹²⁰ Bir rivayete göre ise Hz. Peygamber, mezkûr âyetin Ali, Fâtıma, Hasan, Hüseyin ve kendisinin de dahil olduğu beş kişi hakkında nâzil olduğunu söylemiştir.¹²¹ Bazı rivayetlere göre Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin, mezkûr âyette kastedilenlerin kendileri olduğunu söylemişlerdir.¹²²

Rivayetlere göre Zeyd b. Erkam, Hz. Peygamber'in ashâbına Allah'ın Kitabı'na sınımsız sarılmayı ve Ehl-i beyt'ine iyi davranmayı emrettiğini aktardıktan sonra, Hz. Peygamber'in eşlerinin Ehl-i beytten olup olmadığına dair kendisine bir soru yöneltilmiştir. Zeyd, eşlerinin Ehl-i beyt'inden olduğunu, Hz. Peygamber'in vefatıyla sadakanın kendilerine haram kılındığını, bunların da Ebû Tâlib'in oğulları olan Ukeyl, Hz. Ca'fer ve Hz. Ali'nin aile ve zürriyetleri olduğunu söylemiştir. Bir başka rivayette ise Zeyd, Hz. Peygamber'in eşlerinin Ehl-i beyt'ten olmadığını Ehl-i beyt'in, kişinin aşiretinden, sulbünden olan kişilere denildiğini söylemiştir. İbn Kesîr, Zeyd'den aktarılan bu iki rivayet ile ilgili değerlendirmelerde bulunmaktadır. İbn Kesîr'e göre birinci rivayetin dikkate alınması daha doğrudur. Çünkü ona göre ikinci rivayette, Zeyd'in birinci rivayette geçen 'ehl' kelimesiyle kimlerin kastedildiğiyle ilgili tespitlerde bulunmuş olması muhtemeldir. İbn Kesîr'e göre Zeyd, mezkûr yorumuyla, 'ehl' kelimesiyle kastedilenlerin; sadece Hz. Peygamber'in eşleri olmadıklarını, sadaka almaları haram olan kişilerin de Ehl-i beyt'e dahil olduklarını belirtmek istemiştir. İbn Kesîr'e göre her iki rivayetle de amel edilmesi, Kur'an ve zikredilen hadislerin cemedilmesi açısından racih olduğunu belirtmektedir. Ona göre âyetleri tedebbür eden biri, Hz. Peygamber'in eşlerinin de mezkûr âyete dahil olduklarını kavrayacaktır. Zira, âyetin devamında zikredilen "*Hânelerinizde okunan Allah'ın âyetlerini ve hikmeti dilinizden düşürmeyin.*"¹²³ ifadenin bu anlamı desteklediğini belirtmektedir. Ona göre Allah, bu âyetle Hz. Peygamber'in eşlerine evlerinde okunan Kur'an ve sünnetle amel etmelerini istemiştir. Dolayısıyla bu âyet, Hz. Peygamber'e en yakın olan eşlerinin de Ehl-i beyt'in kapsamında olduklarının kanıtıdır. Zira Peygamber'e en yakın olanlar onlardır. Bu sebeple de ona göre "Ehl-i beytim (bu vasfı) en çok hak edendir." hadisinin de ifadesiyle onların bu vasıfla vasıflandırılmaları en doğrusu olmalıdır.¹²⁴

İbn Kesîr konuyla ilgili güzel bir çıkarımda da bulunmaktadır. Ona göre takva üzerine tesis edilen mescidin Kubâ Mescidi olduğunu destekleyen rivayetler olmasına rağmen Hz. Peygamber'e takva mescidinin hangi mescit olduğu sorulduğunda o, "O,

¹²⁰ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/265; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/410-415.

¹²¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, 20/263.

¹²² İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/410-415; Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr* (Beirut: Dârü'l-Fikr. ts.), 6/605-608; Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, 4/322.

¹²³ el-Ahzab 33/34.

¹²⁴ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/410-415.

budur. Benim mescidim olandır.”¹²⁵ diyerek Mescid-i Nebevî’yi işaret etmiştir. Ona göre Kubâ Mescidi ilk günden takva üzerine inşa edilmiş olma vasfına sahipse, Mescid-i Nebevî’nin bu şekilde isimlendirilmesi daha evladır. Benzer şekilde nüzûl rivayetlerinin, belli şahıslara işaret etmesi Ehl-i beyt’in onlarla sınırlı olduğu anlamını taşımamaktadır. Mesele yakınlıksa, Resûl-i Ekrem’in eşlerinin kendisine yakınlığı ortadadır. Böylelikle İbn Kesîr, Kur’an-sünnet bütünlüğünden hareketle Hz. Peygamber’in eşlerinin Ehl-i beyt kavramına dahil oldukları sonucuna ulaşmaktadır.¹²⁶

Ahzâb Suresi’nin değindiği konulardan bir diğeri de Hz. Peygamber’in evine izinsiz girme meselesidir. İlgili âyet şu şekildedir: “*Ey iman edenler! Size izin verilmedikçe Peygamberin evlerine girip de yemeğin hazırlanmasını beklemeyin; fakat yemeye çağırıldığınızda girin, yemeğinizi yiyince de hemen dağılın, söze dalıp oturmayın.*”¹²⁷ Bu âyetten Hz. Peygamber’in evine misafir olarak girenlerin, sohbe daldıkları ve yemek yemekle yetinmeyip uzunca oturdukları anlaşılmaktadır. Âyet, böyle davranmanın yanlışlığını ve ziyaret esnasında uyulması gerekenleri ifade etmektedir. Âyette vurgulanan bir diğer konu ise örtünmeyle ilgilidir.¹²⁸ Bu âyetin Hz. Peygamber dönemindeki yansımalarının ne olduğunu öğrenmek ve ashâbın bu âyetin tatbikinde nasıl davrandıklarını ortaya çıkarmak için Hz. Peygamber’in hayatına odaklanılması önem arz etmektedir. Birçok müfessire göre bu âyet, Resûl-i Ekrem’in Hz. Zeynep ile evliliği münasebetiyle davetlilere verdiği yemek üzerine nâzil olmuştur. Buna göre Hz. Peygamber’in davetine icabet eden bir grup, yemeklerini yedikleri halde uzunca beklemişlerdir. Öyle ki Hz. Peygamber, Hz. Âişe’nin yanına kadar gidip geldiğinde dahi onların oturduklarını görmüştür. Âyetin bu olay üzerine nâzil olduğu söylenmiştir.¹²⁹ Olayın Ümmü Seleme’nin evinde gerçekleştiği de söylenmiştir.¹³⁰ Bir rivayete göre ise Hz. Peygamber’in evine iyi insanlar girdiği gibi bunlar içerisinde sefih kimselerin de olduğunu gerekçe gösteren Hz. Ömer’in, Resûl-i Ekrem’den eşlerinin örtünmelerini talep etmesini istediği, bunun üzerine de hicab âyetinin nâzil olduğu söylenmiştir. Rivayetlere göre Hz. Ömer’in bu konuda başka ısrarları da olmuştur.¹³¹

Rivayetlere bakıldığında âyetin sadece bu olay bağlamında ele alınmaması gerektiğini gösteren başka veriler de mevcuttur. Konuyla ilgili İbn Abbas’ın önemli tespitleri mevcuttur. Onun aktardığına göre insanlardan bazıları Hz. Peygamber’in evine gitmek için yemek pişirme vakitlerini gözlüyordu. Yemek daha pişirilmeden gelip oturan bu insanlar, yemek hazırlanıp yedikten sonra da izin isteyip

¹²⁵ Taberî, *Câmi’u’l-beyân*, 14/482; İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 6/416.

¹²⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrû’l-Kur’âni’l-‘azîm*, 6/416.

¹²⁷ el-Ahzab 33/53.

¹²⁸ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 4/395.

¹²⁹ Begavî, *Me’âlimü’t-tenzîl*, 6/369. Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmi’l-Kur’ân*, 14/224.

¹³⁰ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 4/395.

¹³¹ İbn Cüzey el Kelbî, *et-Teshîl li-‘ulûmi’t-tenzîl*, nşr. Abdullah Halidî (Beyrut: Dâru’l-Erkam b. Ebi’l-Erkam, 1416), 3/479.

gitmiyorlardı.¹³² Hz. Peygamber de utangaç olduğundan dolayı sesini çıkarmıyordu. Hatta bazı zamanlar Hz. Peygamber, bir ihtiyacı için kalkıp gittiğinde onlar hala oturmaya devam ediyordu. Bu konudaki rivayetlere bakıldığında bu rahatsızlığın tek bir sefer gerçekleşmediği, bu uzun süre oturmaların, sıklıkla gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Bu durum, Hz. Peygamber'i ve eşlerini rahatsız edecek bir boyuta ulaşmıştı. Buna göre zikredilen âyet, Hz. Peygamber'in rahatsız edilmemesi gerektiği üzerine inmiştir.¹³³ Bu âyetlerin nüzûlüyle beraber sahâbîler, Hz. Peygamber'in eşlerine bakmaktan imtina etmiş, bir şey istemek zorunda kaldıklarında ise bir örtü arkasından istemeye başlamışlardır.¹³⁴

Ashâbın Hz. Peygamber'in evinde uzunca oturmaları sohbete dalmaları ve izinsiz yanına gitmeleri câhiliye adetlerinin bir yansımasıdır. Zira onlar câhiliye döneminde birbirlerinin evine izinsiz giriyorlardı. İslam'la beraber de bu uygulama devam etmiştir. Ancak Kur'an, bu uygulamaya son vermiş ve izinsiz birinin evine girilmemesini istemiştir.¹³⁵ Aktardığımız bu rivayetler âyetin mefhumunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlamaktadır. Şayet bu rivayetler dikkate alınmadan âyetler yorumlanırsa birçok açıdan âyetin ifade ettiği anlam belirginleşmeyecektir.

SONUÇ

Hz. Peygamber'in sadece sözleri değil, aynı zamanda hayatının tamamı Kur'an'ın anlaşılması açısından önemli veriler içermektedir. Bu da Mekkî ve Medenî dönemde Hz. Peygamber'e ilişkin tüm detayların mümkün mertebe tüm ayrıntılarıyla beraber dikkate alınmasını gerekli kılmaktadır. Zira birçok âyetin anlaşılması, Hz. Peygamber'in hadisleriyle ve yaşantısıyla doğrudan ilgilidir. Bu anlamda onun siretinin, Kur'an-ı Kerim'in tefsirinde önemli bir kaynak olarak görülmesi, Kur'an'ın birçok âyetinin daha iyi anlaşılmasına imkân sağlayacaktır. Özellikle mücmel, müteşâbih, mübhem, garîb gibi kapalılığı ifade eden kimi âyetlerin anlamının belirginleşmesine katkı sağlayacaktır. Bu sebeple de İslam âlimleri sadece Hz. Peygamber'in Kur'an'ı açıklayıcı mahiyetteki sözlerini değil, tefsire taalluk eden siretinin bilinmesini de âyetlerin anlaşılmasında önemli görmüşlerdir. Hz. Peygamber'in siretinin Kur'an tefsirinde önemli bir kaynak olması, bu kaynaktan doğru istifade etme şeklinin nasıl olacağını bilinmesini de önemli kılmaktadır. Zira bir şeyin kaynaklık değerini taşıması, herkesin aynı minvalde o kaynaktan istifade edeceği anlamını taşımamaktadır. Bu çalışmada sîret-nüzûl bilgisinin, tefsir ilminde dikkate alınmasının ne denli önemli olduğunun ortaya çıkarması açısından Ahzâb Sûresi'nde zikredilen bazı hükümler ele alınmıştır. Çalışmada Ahzâb Sûresi'nin değinmiş olduğu evlatlık uygulaması, zihâr meselesi, Hz. Peygamber'in aile hayatına ilişkin zikredilen bazı hususlar, Hendek Gazvesine dair aktarılan bazı ayrıntılar gibi

¹³² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. Ebî Muhammed b. Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2002), 21/519; İbn Atiyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/395.

¹³³ Taberî, *Câmi'u'l-beyân* 20/305; İbn Ebî Hâtim Râzî, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 10/3150.

¹³⁴ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 6/370.

¹³⁵ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-'azîm*, 6/454.

meselelerin ancak sîret-nüzûl bilgisi ışığında anlaşılabilceği, örnekler üzerinden ortaya konulmuştur. Bu bağlamda müfessirlerin Ahzâb Sûresi'nin ele aldığı meselelerin tefsirinde rivayetlerden sıklıkla istifade ettikleri ve Hz. Peygamber'in hayatı ışığında âyetleri anlamaya çalıştıkları tespit edilmiştir. Ahzâp Sûresi'nde Hendek Gazvesi'ne ilişkin birçok mücmel ifadenin siyer ve nüzûl ortamı bilgisinden hareketle belirginleştiği tespit edilmiştir. Bu bağlamda sûrede zikredilen Allah'ın ordularından kastın melekler olduğu, rüzgârın ise onların barınamamalarına, yemek pişirememelerine etki ettiği ve böylelikle müşriklerin, müminleri kuşatmaya devam etmelerine imkân sağlamadığı rivayetlerden hareketle ortaya konmuştur. Ayrıca Hendek Gazvesi bağlamında zikredilen münafık, Yahudi ve müşriklerin her birinin savaş üzerindeki etkileri ve konumlarının ancak rivayetlerle detaylandırılabilceği görülmüştür. Bunun yanı sıra çalışmada Kur'an'ın mücmel değindiği zihâr ve evlatlık uygulamalarının, o dönem miras, evlilik ve nesep üzerine birçok olumsuz etkisi olduğu rivayetlerle ortaya konmuştur. Ayrıca Hz. Peygamber'in evine izinsiz girmenin yasaklanmasının hikmetinin, siyer ve nüzûl ortamı bilgisiyle somutlaştığı çalışmada vurgulanan konulardan bir diğeri. Ahzâb Sûresi'nin değindiği câhiliye teberrecü, Ehl-i beyt terimlerinin tefsirinde de nüzûl bilgisi ve siyerin önemli olduğu örnekler üzerinden ortaya konmuştur. Buna göre câhiliye teberrecü, câhiliye döneminde kadınların özensiz giyinmeleri ve asalete yakışmayacak davranışlar sergilemeleri anlamını ifade ederken; Ehl-i beyt ise Hz. Peygamber'in eşlerini de içine alacak şekilde Hz. Peygamber'in aile efradına şâmil bir anlamı barındırmaktadır. Bu terimlerin anlamlarının ancak rivayetlerden hareketle belirginleşebileceği çalışmada vurgulanmıştır.

KAYNAKÇA

- Ali, Cevâd. *el-Mufaşşal fî târîhi'l-'Arab kable'l-İslâm*. b.y.: Daru's-Sâkî, 2001.
- Bariş, Mustafa Necati. "Zeyneb bint Cahş ve Hz. Peygamber ile Evliliği". *Çukurova Üniv ersitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/2 (2010), 177-192.
- Begavî, Ebû Muhammed Hüseyin b. Mes'ûd b. Muhammed Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl*. nşr. Abdürrezz-âk Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1420/2000.
- Belâzürî, Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahya. *Cümel min Ensâbi'l-eşrâf*, thk. Riyâd Zirikî - Sü heyl Zekkâr. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1996.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail. *el-Câmi'u's-sahîh*, nşr. Muhammed Züheyr b. Nasr. b.y.: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.
- Cevziyye, İbn Kayyim. *Zâdü'l-meâd fî hedyi hayri'l-ibâd*. thk. Şuayb el-Arnaût- Abdülkâ dir el-Arnaût. Beyrut: Daru İbn Hazm, 2019.
- Çelik, Hüseyin. "KURAN NAZARINDA İNSAN-EMANET İLİŞKİSİ (AHZAB SURESi 72.- 73. AYETLERİ BAĞLAMINDA BİR TAHLİL)". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 / 2 (Aralık 2011), 79-99.

Dâvûd, Selmâ İbrahim b. Dâvûd. "Usûlü't-Tefsir fî Mukaddimât Kütübit'-Tefsir". *Mecelletü Câmiatü Ümmilkurâ li-'Ulûmi's-Şerîa ve'd-Dirâsâti'l-İslâmiyye* 35 (2011), 177-234.

Divlekci, Celalettin. "Ahzâb Suresi 37. Ayetiyle İlgili Nüzul Sebebi Rivayetleri ve İlmî Değeri". *EKEV Akademi Dergisi* 59 (2014), 89-106.

Endelüsî, İbn Atıyye. *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. nşr. Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422.

İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Kelbî. *et-Teshîl li-'ulumi't-tenzîl*. nşr. Abdullah Halidî. Beyrut: Dâru'l-Erkam b. Ebi'l-Erkam, 1416.

İbn Hanbel, Ahmed. Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî. *el-Müsned*. nşr. Şuayb el-Arnaût. b.y.: Müessesetü'r-Risâle, 1421/2001.

İbn Hişâm, Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb. *es-Sîretü'n-nebeviyye li-İbn Hişâm*. thk. Mustafa es-Sekkâ-İbrâhim Ebyârî - Abdülhafız eş-Şelebî. Kahire: Mektebetü Mustafa el- Babî, 1955.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer Kureşî. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâîl b. Şihâbiddîn. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdul lah b. Abdûlmuhsîn et-Türki. b.y.: Dâru Hicr, 1997.

İbn Mâce, Muhammed b. Yezid. *Sünenü İbn Mâce*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire, Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

İbn Sa'd Ebû Abdillâh Muhammed b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1410.

Kur'ân Yolu. Erişim 4 Ekim 2023. <https://kuran.diyanet.gov.tr>

Kurtubî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li-ahkâmi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhim Eттаfeyyîş. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-Mısriyye, 1964/1384.

Kutub, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Ḳur'ân*. Kâhire: Dâru's-Şurûk, 1972.

Mâtürîdî, Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Ebû Mansûr. *Te'vîlâtü Ehli's-sünne*. nşr. Mecdî Baslûm. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005.

Mâverdî, Alî b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, ts.

Mekkî, Ebû Muhammed b. Ebî Tâlib Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Hidâye ilâ bulûgi'n-nihâye fî 'ilmi me'âni'l-Ḳur'ân ve tefsîrihi ve ahkâmihi ve cümelin min fûnûni 'ulûmihi*. Şarika: Câmiâtü's-Şârikâ, 2008.

Râzî, İbn Ebî Hâtim. *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'azîm*. thk. Esad Muhammed et-Tayyib. Arabist an: Mektebetü Nizar, 1419.

Sa'lebî, Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Kesf ve'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Ebî Muhammed b. Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1422/2002.

San'ânî, Abdürrezzâk. *Tefsîru Abdürrezzak*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419.

Sellâm, Yahyâ b. Ebî Sa'lebe. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. nşr. Hind Şelebî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.

Serinsu, Ahmet Nedim. "Ahzab Suresi 56. Ayeti Çerçevesinde Hz. Peygambere Salat ve Selam Getirmenin Anlamı". *Dini Araştırmalar* 4/10 (Haziran 2001), 121-139.

Sem'ânî, Mansûr b. Muhammed b. Abdilcebbar et-Temîmî el-Mervezî. *Tefsîrû'l-Kur'ân*, thk. Yâsir b. İbrâhîm- Ebû Bilâl Ganîm b. Abbas. Riyad: Darü'l-Vatan, 1998.

Sicistânî, Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk el-Ezdî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Şu-ayb el- Arnaût. Darü'r-Risâle el-Alemiyye, 2009.

Süleymân, Mukâtil. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân* nşr. Abdullah Mahmûd Şehhâte. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1423.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. Beyrut: Dârü'l-Fikr. ts.

Süyûtî, Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâlüddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. Kahire: el-Hey'etü'l-Misriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb, 1394.

Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Tefsîru'l-İmami's-Şâfiî*. thk. Ahmed b. Mustafa el-Ferrân. Suûdi Arabistan: Dâru't- Tedmüriyye, 2006.

Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr*. Şam: Dâru İbn Kesîr, 1414.

Şinkîtî, Muhammed el-Emîn b. Muhammed el-Muhtâr b. Abdilkâdir el-Cekenî. *Edvâ'ü'l-beyân fî îzâhi'l-Kur'ân bi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, 1415/1995.

Şola, Hanefî. "Tefsirde Anakronizm: Şiî Müfessir Ebu'l-Hasen el-Kummî Örneği". *Hicrî Üçüncü Asırda İslâmî İlimler = Islamic Sciences in the Third Century Hijri*. ed. Hidayet Aydar vd. 177-200. Ankara: İksad Yayınları, 2023. 188-189.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd b. Galib el-Âmülî. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şakir. Kahire: Müessesetü'r-Risâle, 2000/1420.

Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Târîhu'r-rusûl ve'l-mülûk*, thk. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrâhîm. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1970.

Vâhidî, Alî b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tefsîrû'l-basîf*. Riyâd: Câmiatü'l-İmâm Muham-

med b. Suûd el-İslâmiyye, 1430.

Vâkıdî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ömer b. Vâkıd el-Vâkıdî el-Eslemî el-Medenî.

Megâzî, thk. Marsden Cons. Beyrut: Dâru'l-A'lemî, 1409/1989.

Yaşar, Yahya. "Ahzâb Sûresi 59. Âyetin Sebeb-i Nüzûl Rivâyeti Üzerinden Tarihselliği Meselesinin Analitik Tahlili (Kur'an Yolu Tefsiri Özelinde)". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* / 24 (Aralık 2014), 89-128.